

Litteraturgranskningar

HANS FREDRIK DAHL-BERNT HAGTVET-GURI
HJELTNES: *Den norske nasjonalsosialismen*, Oslo:
Pax Forlag 1982

Det hører sikkert til sjeldenhetene at man i dette tidskrift anmelder en bok som for en stor del består av bilder. Men i dette tilfelle er det uten tvil berettiget. I tillegg til bildene, som utvilsomt også forteller adskillig, har vi en statsvitenskapelig behandling av det norske partiet Nasjonal Samling. Et lite parti, som aldri maktet å bli representert i Stortinget, men som likevel, av nærliggende grunner, fortsatt kaller på interessen; og som dessuten rent internasjonalt, har bidratt med glosen "quisling" til det politiske vokabular. – Som en berettiget digresjon kan det kanskje tilføyes at hvis ikke Quisling hadde mistet sitt egennavn, hadde man, i stedet, kanskje benyttet Kuusinen til samme formål. – Quisling selv understreket jo i sin berømte proklamasjon, kvelden niende april 1940, at vi er ingen kuusinen-regjering. Og åpenbart uten å vite at han nettopp ved denne handling skapte en ny benevnelse, eller reduserte seg selv til et politisk substantiv.

Når det gjelder bildene, og dem er det jo som nevnt temmelig mange av, er adskillige nye, også for en norsk leser. Det mest interessante er nok tiden før 1940, da man ikke hadde statens midler til å utstaffere sine medlemmer med iøynefallende og maleriske uniformer. Her er det en påtagelig forskjell. – Som en liten pedantisk innvending må det dog nevnes at bilder og tekst ikke alltid er synkronisert. Flere ganger kommer tekst i tilknytning til analyse av førkrigstiden i umiddelbar nærhet av bilder fra det såkalte "statsbærende" parti etter 1940.

Men denne innvending er dog nokså perifer. Som helhet er det en meget vel disponert og også velskrevet bok vi her presenteres for. Og når det gjelder den sterke bruk av bilder, må det tilføyes at en så utvendig, og også så irrasjonell bevegelse som fascisme, i høyere grad lar seg anskueliggjøre ved bilder, enn gjennom et utvalg av tekster. Det område hvor en tradisjonell idéhistoriker først og fremst føler seg på hjemmebane.

Sett fra ettertidens synsvinkel, kan man nok, som nevnt, hevde at det dreiet seg om et lite parti: Men

likevel adskillig større enn mange nordmenn, både var, og kanskje også er, villige til å innrømme. – På dette området kunne det kanskje vært understreket at Quisling personlig var en temmelig skral fører, også sett fra en fascistisk synsvinkel. Han manglet rett og slett *karisma*, maktet aldri, som Goebbels eller Hitler, å skape intens stemning på et partimøte, selv ikke blandt tilhengere.

Men det var likevel, slik som det også meget riktig understrekes, denne bevegelse av såkalte "landsmenn", og ikke den tyske okkupasent, som norsk Hjemmefront i det vesentlige var rettet mot. Og til tross for at okkupasenten selvsagt representerte en helt annen fare for det norske demokrati enn denne bevegelse. – Her burde man muligens fremhevet litt sterkere at til tross for Quislings bundethet til Det tredje riket, så drømte han samtidig om norsk uavhengighet. I likhet med Tito, var felles idégrunnlag, ikke noen tilstrekkelig betingelse for utenrikspolitisk avhengighet. Men for Quislings del, så ble det jo med tanken. – I denne forbindelse kan det også nevnes at når ordet "femtekolonnister" (s 198) først nevnes, så burde det også være tilføyet at så godt som alt det som i sin tid ble skrevet om femtekolonner, og det var temmelig mye, senere viste seg å være rene myter i de aller fleste tilfeller. – Men enkelte kan kanskje innskytte at det var en nyttig myte, både når det dreiet seg om fascister, og senere også når det gjaldt kommunister.

Som en mer alvorlig innvending må det nevnes at det er vanskelig å være enig når glosen *autoritær* (s 19) benyttes som sentral benevnelse når det dreier seg om fascisme som generelt fenomen. – Autoritær makt er av temmelig gammel dato, og preget både embetsmannsstaten, rettsvesenet, det militære, den tradisjonelle arbeidsgiver, kirken og den klassiske patriarkalske familie. *Totalitær* makt derimot er i høy grad et barn av dette århundre, og som klart må skilles fra tradisjonelle autoritære strukturer. Begge avviker riktignok fra det liberale demokrati, men på temmelig forskjellige premisser. For bare å nevne et par sentrale forskjeller, så er autoritær makt vanligvis begrenset til visse sektorer av samfun-

net, mens totalitär makt tilstreber fullstendig, eller total, dominanse. Den totalitære stat er uforenlig med enhver form for pluralisme. – Mens autoritär makt videre er temmelig hierarkisk, med flere eliter, var, spesielt fascismen, preget av modellen *Fører og Folk*, med minimal plass for eliter, i hvert fall for uavhengige eliter. En uavhengig elite ville temmelig raskt risikere å bli stemplet som "folkefiender". – Det er derfor litt vanskelig å være enig når fascismen, her, generelt, karakteriseres som "ekstrem elitedyrkelse" (s 17). – Men samtidig må det tilføyes at nettopp disse aspekter fortsatt er under debatt innen forskningen når det gjelder fascismen som generelt fenomen. Og videre at den totalitære stat bare fikk en nokså ufullkommen og midlertidig realisering i fascismens norske avlegger.

Jens A Christophersen

KENT LINDKVIST: *Program och parti. Principprogram och partiideologi inom den kommunistiska rörelsen i Sverige 1917–72*. Lund: Arkiv avhandlingsserie 16, 1982

1. Inledning

Det svenska kommunistpartiet har framförallt intresserat forskare inom den historiska disciplinen. Erland Josephsson, Bernt Kennerström, Yvonne Hirdman och Håkan Holmberg har behandlat olika tidsavsnitt.¹ Bland andra arbeten om kommunistpartiet kan nämnas Sven Rydenfelts, Åke Sparrings samt den av Sven E Olsson redigerade *Zenit*-antologin "Från SKP till VPK".² Inom statskunskapen finns ett par lic-avhandlingar; nämnas bör Lennart Berntsons "Klass och parti".³ Kent Lindkvist har nu publicerat den första statsvetenskapliga doktorsavhandlingen om det svenska kommunistpartiet och fyller därmed ett tomrum.

Huvudobjektet för Lindkvists undersökning är kommunistpartiets åtta principprogram från 1917, 1921, 1928, 1944, 1953, 1961, 1967 och 1972. (Programmet från 1928 är Komintern-programmet.) Avhandlingens syfte är dels att beskriva och analysera *programmets* utveckling, dels att beskriva och analysera partiets *ideologiska* utveckling. Den dominerande delen av avhandlingen ägnas dessa syften. Kapitel 2 innehåller en kronologiskt disponerad redogörelse för kommunistpartiets programmatiska och ideologiska utveckling. Beskrivningen innefattar viktigare aktörer och deras handlande och tecknar vidare den internationella och svenska politiska miljö i vilken partiet verkade.

Kapitel 3 handlar enbart om programmen och innehåller en relativt kort analys av principprogrammets form, utarbetande/beslutsprocess och begreppsvärld samt en genomgång av hur programmen bemötts i Sverige av debattörer utanför kommunistpartiet.

I ett långt fjärde kapitel beskrivs och analyseras idéutvecklingen inom kommunistpartiet i tio olika avseenden. Författaren har valt ut tio temata, tio problemområden som systematiskt granskas program för program. Dessa tio temata är:

- 1 Det internationella systemet
- 2 Kapitalismens karaktär: klasserna
- 3 Kapitalismens karaktär: staten
- 4 Partiet
- 5 Socialdemokratin
- 6 Klassallianserna
- 7 Revolutionen
- 8 Övergången
- 9 Slutmålet
- 10 Sverige

Nu sträcker sig Lindkvists ambition längre än till enbart beskrivning och analys. Han vill också *förklara* partiets program- och idéutveckling. I ett avslutande femte kapitel undersöker han därför sex olika sk betraktelsesätt. Det innebär, att sex olika förklaringsmodeller prövas, två typer av strukturella förklaringar (positionella och socioekonomiska), två typer av anomaliförklaringar (korrespondens- och koherensanomalier) samt två typer av pragmatiska förklaringar (funktionella och finala).

Lindkvists huvudteser är följande. Det svenska kommunistpartiets ideologiska utveckling kan indelas i fem skilda faser, och varje program kan hänföras till en av dessa fem faser. Det första programmet från 1917 är ett *vänstersocialistiskt* program. De två därpå följande är *leninistiska*. Omkring 1935 inleds en *folkfrontsperiod*, och programmen från 1944 och 1953 är enligt författaren *folkfrontsprogram*. De två sextiotalsprogrammen beskrivs som *modernistiska*, varmed författaren åsyftar en *eurokommunistisk inriktning*. Programmet från 1967 är dessutom tydligt påverkat av den då aktuella nya-vänsterdebatten. Det ännu gällande programmet från 1972 beskrivs som svårtolkat, möjligen som en syntes med en *nyleninistisk tendens*.

I sitt försök till förklaring uppfattar Lindkvist som avgörande för partiideologins struktur och förändring händelser på internationell nivå som ger upphov till korrespondens-anomalier, vilka leder till en ideologisk förändringsprocess. Utrymmet för partiets reaktioner på sådana händelser beror främst på partiets position mellan den världskommunistiska rörelsen å ena sidan och den svenska socialdemokratin å den andra. Socioekonomisk struktur och förändring har däremot, liksom

partistategiska överväganden, enligt författaren haft mindre betydelse för partiideologins utveckling.

II. Avhandlingens upplägning

"Program och parti" är en innehållsrik avhandling, som bygger på en grundlig materialgenomgång och en bred beläsenhet. Det finns en rikedom, ja, ett myller av detaljer. Författarens intresse för sitt material är så starkt, att han endast undantagsvis lyfter blicken från det svenska kommunistpartiet för att söka efter generaliseringar.

Jag ser det som ett problem att avhandlingen har två undersökningsobjekt: program och ideologi. Relationerna mellan dessa två begrepp klargörs inte. Man kan naturligtvis säga, att ett nyss antaget program uttrycker partiets ideologi. Men programmen har, enligt Lindkvist, en kort livslängd. Redan efter ett par tre år är de föråldrade. Händelser av typ oktoberrevolutionen, Hitlers Machtövertagande och det kalla kriget anses göra programmen "ogiltiga". Lindkvist diskuterar inte närmare hur man avgör när ett program blivit föråldrat.

Är partiprogrammen egentligen viktiga att studera? Borde inte ideologin vara det grundläggande studieobjektet? Bör man inte se ett partiprogram som bara ett bland flera uttryck för ideologin? De frågorna är särskilt berättigade, om man ser programmen som ett resultat av en ideologisk utveckling, snarare än som styrande för den framtida ideologiska utvecklingen. Möjligen har här författaren i sitt val av undersökningsobjekt styrts av sitt gamla intresse för partiprogrammen i svensk politik. Han har sedan länge haft ambitionen att genomföra en heltäckande undersökning av alla partiprogram hos samtliga partier.

Inriktningen på programmen medför att det finns vissa tidsmässiga luckor i deskriptionen av den ideologiska utvecklingen. Perioden 1936–42 behandlas inte, heller inte den ideologiska omsvängningen 1947–48.

Principprogram är ett välavgränsbart begrepp. Jag delar Lindkvists uppfattning, att 1961 års "programförklaring" bör behandlas som ett program. Det möter heller inga hinder att inkludera Kominternprogrammet. Genom att sätta en slutgräns vid 1972 undviker författaren problematiken med VPK:s partiella programrevisioner som inneburit att enstaka satser ändrats eller utgått, tex den om partiet som rekryterande arbetarklassens mest medvetna del.

Däremot är det en brist, att författaren inte alls har försökt att definiera begreppet ideologi. I en analys av ideologisk förändring är det tex av värde att kunna skilja mer grundläggande ideologiska föreställningar från mer lättföränderliga idéer av mer taktisk natur. Här hade författaren kunnat anknä till George, Leites m fl⁴ eller – som Håkan Holmberg gjort – till Heegers arbete om Gramsci.

Lindkvist är väl förtrogen med sin metod, idéanalysen. Det är därför förvånande, att avhandlingen helt saknar metoddiskussion. En intressant fråga är tex hur långt man bör driva ett tolknings- och preciseringsarbete vad gäller programtexter. Partiprogram flödar ju av vagheter och mångtydigheter, och dessa oklarheter kan ses som åtminstone delvis strategiskt betingade. Visst kan man (som Lindkvist gör, utan att alltid ange det explicit) gå till förarbeten m m för att söka preciseringar. Men då går man ju längre än vad en normal läsare har möjlighet att göra.

En väl så rimlig utgångspunkt vore att oklarheter i programmen uppfattas som åtminstone delvis avsiktliga. En oklar sats kan då preciseras med hänsyn till programmens innehåll i övrigt. Därefter kan klargöras vilka tolkningsmöjligheter som kvarstår. Så långt kan i princip en vanlig programläsare/väljare gå. Därutöver kan det vara intressant om partiet internt gjort ytterligare preciseringar. En sats som av väljarna kan ges varierande innebörd kan då inom partiet ha en alldeles bestämd uttolkning.

I det följande skall jag i denna anmälan, som i stort ansluter till min fakultetsopposition i september 1982, uppehålla mig vid Lindkvists två huvudteser om indelningen i fem ideologiska stadier och om orsakerna till partiets idéutveckling. Jag vill dock lyfta fram ett kort avsnitt i det tredje kapitlet, där partiprogrammens vokabulär behandlas. Författaren har studerat förekomst/ icke förekomst i programmen av ett stort antal termer. Man kan här se den särpräglade vokabulären i 20-talets leninism, jämföra med det mer utslätade språket i de samarbetsinriktade programmen från 1944 och 1961 osv. Här finns möjligheter till en utvidgning att omfatta samtliga partiets samtliga program, i syfte att göra en jämförelse dels mellan olika partier, dels över tiden. En sådan jämförelse kan också begagna statistiska metoder. Det skulle vara av intresse, om Lindkvist senare kunde gå i land med den uppgiften.

III. Fem stadier i partiets ideologiska utveckling

Det svenska kommunistpartiet har enligt Lindkvist genomgått fem ideologiska stadier: vänstersocialism, leninism, folkfrontsideologi, modernism och nyleninism. Ett sådant resultat kan forskaren nå på två sätt. 1) Man kan börja med att definiera några ideologiska varianter av kommunism för att därefter avgöra till vilken variant varje partiprogram hör. 2) I stället kan man börja med att gruppera partiprogrammen så att grupperna blir så homogena som möjligt och skillnaderna mellan grupperna så tydliga som möjligt; därefter kan man etikettera grupperna. Lindkvist har förmodligen valt en kombination av dessa tillvägagångssätt.

För att kunna jämföra partiprogrammen behöver man

en mall. Den uppgiften löser författaren genom att ange tio problem som är viktiga för den kommunistiska ideologin. Därefter undersöker han helt enkelt vad de olika programmen haft att säga om dessa tio problem. En sådan mall redovisas i avhandlingens inledning, och den styr också det fjärde kapitlets disposition. Men i sammanfattningen av detta kapitel, liksom i en illustrativ översiktstabla används en annan mall som omfattar tolv (eller eventuellt tretton!) problem. Möjligen har denna senare mall tillkommit genom att tre problem i den första mallen nu uppspaltats i vardera två; det gäller i så fall staten, partiet och revolutionen. Möjligen är skillnaderna större än så. Detta klargörs dock ingenstans.

För en jämförelse räcker det dock inte med en sådan mall. Man måste också ta ställning till 1) om alla problemområden i mallen skall anses lika viktiga, och 2) om alla skillnader i fråga om ett problem skall anses lika stora. Är t ex skillnader i synen på det utopiska slutmålet lika viktiga som skillnader i synen på revolutionen eller övergångsperioden? Och om de olika problemområdena skall ges olika vikt, skall då också vikterna tillåtas växla från en tid till en annan?

Lindkvist ställer sig inte frågor av detta slag. Det betyder att *kriterierna* för en jämförelse mellan olika program aldrig görs explicita. Det betyder i sin tur, att flera olika grupperingar kan framstå som både möjliga och rimliga – och därmed flera olika stadiindelningar. Låt oss studera två tänkbara indelningar:

	Författaren	Anmälar
Vänstersocialism	1917	1917, 1967
Leninism	1921, 1928	1921, 1928
Folkfrontsideologi	1944, 1953	1944, 1961
Modernism	1961, 1967	–
Nyleninism	1972	1953, 1972

Författarens indelning har här den fördelen, att de olika grupperna följer varandra kronologiskt. Nackdelen är, att program som är inbördes olika ändå förs till samma stadium.

Ta t ex 1953 års program. Lindkvist karakteriserar det som ett folkfrontsprogram. Men samtidigt har han sagt, att karakteristiskt för folkfrontsideologin är bl a att man söker "samarbete även med socialdemokratins ledning" (sid 47). Han utvecklar detta ytterligare: "Negativa föreställningar och teorier om socialdemokratins läggs åt sidan." Rimligen är detta centralt för "folkfrontsideologin", däri kan jag instämma. Men nu konstaterar Lindkvist samtidigt, och med rätta, att 1953 års program inte uppfyller detta villkor: tvärtom kommer en mycket negativ syn på socialdemokratins till uttryck i detta kallakriget-program. Föreställningen om partiet som en förtrupp och idén att revolutionen torde bli våldsam är ju inte heller tankar som är ägnade att lägga en god grund för en front med socialdemokraterna. Här är i stället

leninismen i 1953 års program tydlig.

Ta vidare 1961 års program. I avhandlingens engelska sammanfattning anges detta överraskande nog som tillhörande folkfrontsperioden, vilket inte är en korrekt beskrivning av vad som faktiskt sägs i avhandlingen. Men programmets karaktär av vag, samarbetsinriktad ideologi gör dock parallellen till 1944 års program befogad. Lindkvist framhåller också (tablå 5:2) att just dessa två program är de enda, där partiets inställning till socialdemokratins kan karakteriseras som "stöd". För övriga program gäller antingen "distans" eller (bl a 1953!) "avståndstagande".

Låt oss gå vidare till 1967 års program. Det skiljer sig från 1961 års program på ett flertal viktiga punkter. Det har en starkt internationell orientering. Det har en distanserad inställning till socialdemokratins. Partiet ses inte längre som någon förtrupp, inte som något kaderparti. Den demokratiska centralismen har avskaffats. Lenin har eliminerats, endast Marx kvarstår! Bönderna har försvunnit som allianspartner; nu skall arbetarna ingå klassallians med tjänstemännen. Efter revolutionen behöver staten inte krossas.

Dessa väsentliga skillnader har endast till ringa del dokumenterats i Lindkvists sammanfattande tablå 4:9. Om 1967 års program skiljer sig från 1961 års, så är likheten med 1917 års program påfallande vad gäller t ex den internationella orienteringen, synen på det egna partiet och synen på socialdemokratins. Det finns också andra skäl som talar för att programmet bör ses som ett vänstersocialistiskt program: inflytandet från den sk nya vänsterdebatten, intrycket av de vänstersocialistiska partierna i Danmark och Norge, nämnbytet för såväl parti som ungdomsförbund till *Vänsterpartiet* Kommunister resp *Vänsterns* Ungdomsförbund. Notera också det förslag till partinamn som tidigare förelåg: Socialistiska Vänsterpartiet. Lägg till detta, att också partiets motståndare uppfattade den nya kursen som vänstersocialistisk; i den socialdemokratiska pressen var oron över kommunisternas nya framtoning påfallande.

Är det överhuvud taget rimligt att beskriva kommunistpartiets utveckling i stadier, så som Lindkvist gör? Kan man inte lika gärna se de fyra programmen från 1953, 1961, 1967 och 1972 som fyra skilda försök att pröva nya vägar för att stärka kommunismens position i Sverige? 1953 års program lyckades såtillvida att partiet överlevde det kalla kriget. 1961 års återgång till att vara en "vänlig pådrivare" gentemot socialdemokratins ledde inte till framgång. 1967 års försök att med ett vänstersocialistiskt – och mot SAP kritiskt – program, kombinerat med byte av partinamn, bredda partiets bas misslyckades också, p g a invasionen i Tjeckoslovakien och valnederlaget 1968. Däremot kan 1972 års program ännu uppfattas som någorlunda framgångsrikt. Denna före-

ställning om kommunistpartiet successivt prövande nya vägar förefaller mig minst lika rimlig som Lindkvists indelning i ideologiska stadier.

IV. Förklaringar

I avhandlingens femte och sista kapitel försöker Lindkvist förklara "partiideologins struktur och utveckling" (sid 8, jfr sid 182). Här är alltså inte längre programmen, utan enbart ideologin undersökningsobjekt. Författaren går till väga så att han undersöker sex stycken "betraktelsesätt". Det innebär att han prövar sex olika förklaringsstyper. Dessa är

1. Positionella förklaringar
2. Socioekonomiska förklaringar
3. Korrespondensanomalier
4. Koherensanomalier
5. Funktionella förklaringar
6. Finala förklaringar

Förmodligen betraktar författaren inte dessa sex förklaringsstyper som de enda möjliga. I inledningen säger han t ex att han måst avstå från att systematiskt undersöka vilken inverkan andra kommunistpartiers utveckling haft på det svenska partiets ideologi. Man kan också notera, att författaren i det tredje kapitlet beskriver beslutsprocesserna vid tillkomsten av kommunistpartiets principprogram. Här redovisas några beslutsmodeller: för vissa av programmen fungerar en rationell modell, för flertalet en förhandlingsmodell, och för Kominternprogrammet från 1928 kan man snarast tala om "muddling through". Några olika kompromissvarianter presenteras också. Det är att beklåga, att Lindkvist inte sökt baka in dessa iakttagelser i förklaringskapitlet.

De sex betraktelsesätten presenteras mycket abrupt. Man frågar sig varför just dessa valts, och man undrar hur de hänger samman inbördes. Förmodligen anser författaren att de kompletterar varandra, inte att de skulle vara ömsesidigt uteslutande.

Lindkvist klargör inte vilka krav han ställer på en samhällsvetenskaplig förklaring. En förklaring bör rimligen, menar jag, förutsätta en teori. Man kan då tänka sig en teori som framhåller kommunistpartiets relationer till världskommunismen och socialdemokratin, en annan som tillmäter den socioekonomiska utvecklingen och förhållandet mellan klasserna en avgörande betydelse, en tredje som tillmäter internationella händelser en avgörande betydelse, och en fjärde som förklarar parti-beteendet som ett resultat av partistrategiska överväganden. Men det vore intressantare att försöka föra samman dessa olika partiella teorier till en enda, mer omfattande teori, som då kunde visa hur dessa skilda aspekter hänger ihop. Det hade inte varit omöjligt.

En sådan teori skisseras i Lennart Berntsons lic-avhandling "Klass och parti". Enkelt uttryckt säger Bernt-

son, att ramarna (gränserna) för partiernas handlande bestäms av klass- och samhällsstrukturen. Dessa ramar definierar ett handlingsutrymme för varje parti. Partiernas agerande inom detta handlingsutrymme kan förstås i partistrategiska termer. Berntson kombinerar således ett struktur- och ett processperspektiv. Något liknande hade också varit möjligt för Lindkvist. Man kunde då tänka sig en förklaringsmodell där partiets handlande ses som bestämt av partistrategiska överväganden, men där samtidigt ett antal variabler är för partiet givna och opåverkbara, åtminstone på kort sikt. De variablerna är då framförallt:

- den internationella politiska utvecklingen
- den socioekonomiska och politiska utvecklingen i Sverige
- partiets relation till världskommunismen.

Jag skall nu övergå till att granska de förklaringar Lindkvist faktiskt studerar. Vad först gäller positionella förklaringar, presenteras tre "grundmodeller av positioner mellan den världskommunistiska rörelsen och SAP" nämligen

1. SKP ligger nära den världskommunistiska rörelsen och tar avstånd från SAP.
2. SKP är klämt mellan den världskommunistiska rörelsen och SAP.
3. VPK har skaffat sig ett eget ideologiskt utrymme mellan den världskommunistiska rörelsen och SAP genom att inta en position av distans till dem båda.

Modell 2 innebär här att SKP genom att anta ett kort program med vag ideologi och utslätat språk kan lägga sig nära både SAP och den världskommunistiska rörelsen. Det är för mig svårt att se, att den positionen skulle vara "klämd".

Det bör noteras, att de positionella förklaringarna inte förklarar hur och varför kommunistpartiet rör sig från en av de tre grundmodellerna ovan till en annan.

Kanske kan man förtydliga Lindkvists "betraktelsesätt" genom att säga att det svenska kommunistpartiet antingen kan vara nationellt självständigt (= 3 ovan) eller följa den världskommunistiska rörelsen. I det senare fallet kan då partiet antingen *uppmånas* att föra en hård linje gentemot socialdemokratin (= 1 ovan) eller att söka samverka, front. med socialdemokratin (= 2 ovan). Då återstår sedan att förklara partiets val mellan att vara nationellt självständigt eller "lyda husbondens röst".

En korrespondensanomali innebär enligt Lindkvist "att partiets ideologi inte stämmer med verkligheten". Upphovet till en sådan anomali är då händelser som oktoberrevolutionen, Hitlers maktövertagande, tysk-ryska paktten, operation Barbarossa, det kalla kriget, Stalins död

och 20:e partikongressen, brytningen Sovjet–Kina, inmarschen i Tjeckoslovakien osv. Lindkvist förefaller mena att sådana händelser gör ideologin ogiltig, bokstavligen falsifierar ideologin. Men så långt behöver man inte gå; det räcker att säga att händelser av detta slag ställer partiet i en ny situation, som kan aktualisera förändrade ställningstaganden.

Lindkvist behandlar korrespondensanomalier som ett slags finala förklaringar (!). Han säger t ex att ”förändringar i verklighetsuppfattningar – – – ger upphov till en revision av vad som är bästa framgångssättet för att genomföra en viss målsättning.” (sid 186 f) Rimligen ser därmed författaren partiet som en aktör som har vissa mål och som väljer medel under hänsynstagande till den aktuella situationen.

En koherensanomali uppstår enligt Lindkvist, när det finns en ”bristande överensstämmelse mellan ideologins olika element”. I några programprocesser har vissa aktörer drivit krav på koherens, alltså på konsistens i ideologin. Programmen från 1921, 1953 och 1972 kan ses som uttryck för strävanden efter större konsistens. Dock tror jag snarare, att kravet på konsistens är ett *argument*, som vissa aktörer använder därför att det främjar deras syften, stöder deras sak. Att motsägelser i ideologin skulle *framtvunga* ideologisk förändring är en djärv och – tror jag – ohållbar tes.

Lindkvist urskiljer tre funktioner för en partiideologi: representation, mobilisering och traditionsförmedling. I sin analys behandlar han dessa funktioner som om de vore målsättningar. Om partiledningen säges *syfta till* representation, mobilisering och traditionsförmedling, då glider den funktionella förklaringen lätt över till att bli en final förklaring.

Nu driver Lindkvist tesen, att ”partistategiska överväganden haft mindre betydelse för partiideologins utveckling” inom det svenska kommunistpartiet. Det är en anmärkningsvärd tes. (Den blir inte mindre anmärkningsvärd för att Jörgen Wedin hävdade att partistategiska överväganden inte heller påverkat VPK:s trafikpolitiska agerande.⁵) Hur belägger nu författaren denna tes?

I avhandlingen prövas två modeller för partistategiska förklaringar. Den ena hämtas från Molins avhandling om tjänstepensionsfrågan, den andra från Isberg m fl, Partierna inför väljarna. Det är anmärkningsvärt att Lindkvist helt förbigår Gunnar Sjöbloms ”Party Strategies in a Multiparty System” och den fleråriga diskussionen mellan denne och Molin. Sjöblom finns inte ens omnämnd i litteraturlistan! Skulle hans arbete sakna relevans för en diskussion om finala förklaringar av partibeteende?

Den Molinska modellen innebär, att två faktorer, kontinuitets- och popularitetsfaktorerna, får förklara

partiideologins utveckling. Den Isbergiska modellen innebär, något omformulerad, att målet positionsmaximering förväntas uppnås via medlen mobiliseringsmaximering (parlamentariskt och icke-parlamentariskt) samt inflytandemaximering i arbetarklass och arbetarrörelse. Ingendera modellerna förklarar förändringarna från t ex 1944 års program till 1953 års program, och författaren drar slutsatsen att de två modellerna är otillräckliga. Han förklarar detta med att den ”internationella dimensionen finns inte med i den här typen av finala resonemang” (sid 194). Förvisso saknar de båda modellerna denna internationella dimension. Men det kan väl inte vara skäl nog att *avfärda* finala förklaringar! Slutsatsen måste väl i stället bli den att de befintliga modellerna behöver *utvidgas*, kompletteras med en internationell dimension! Jag skall strax skissera en sådan utvidgning.

Men först skall konstateras, att om positionella och partistategiska förklaringar ses som kompletterande varandra, så kan förändringen från 1944 till 1953 förklaras positionellt. Världskommunismen svängde omkring år 1947 från en frontpolitik till en konfrontationspolitik som sedan kom att präglade det kalla krigets epok. Det svenska partiets ideologiska skifte kan med fördel förstås mot den bakgrunden.

Konsekvensen av det resonemanget synes bli, att partistategiska förklaringar får mer central betydelse i de situationer där kommunistpartiet intar en nationell, självständig linje och inte följer ”husbondens röst”.

Hur kan då en modell för kommunistpartiets strategiska handlande se ut? Sjöblom anger ”programförverkligande” som övergripande mål för partierna. För ett kommunistiskt parti bör detta innebära, att den kommunistiska revolutionen är det överordnade målet. Men kommunisterna har också mer kortsiktiga reformprogram, handlingsprogram. Lindkvist talar om minimalprogram (sid 85). Dessa minimalprogram innehåller krav på reformer som gagnar arbetarklassen m fl befolkningskikt. Under 1970-talet talade VPK t ex om ”arbetarpolitik”. Att förverkliga minimalprogrammet kan då ses som ett delmål till det överordnade revolutionsmålet.

Sjöblom anger sedan tre strategiska mål. Röstmaximering, som vi kanske bör utvidga till mobiliseringsmaximering såväl vid valen som utomparlamentariskt. Vidare maximering av parlamentariskt inflytande, vilket väl är ett delmål till målet att få minimalprogrammet förverkligat. För det tredje partisammanhållning, vilket vi i likhet med Sjöblom kan uppfatta så att det också omfattar målet att stärka partiet.

Inom PARA-projektet i Uppsala har också det strategiska målet ”att komma på samma linje som viktiga intresseorganisationer” lanserats. Det målet kan närmast ses som ett delmål till mobiliseringsmålet.

Vi har nu vidare att införa ett delmål som täcker in den

internationella aspekten. Vi kan då som ett delmål till det övergripande revolutionsmålet formulera målet "att komma på samma linje som den världskommunistiska rörelsen".

Låt oss summera:

Övergripande mål: Kommunistisk revolution

Delmål 1: Förverkligande av minimalprogram

Submål 1.1: Maximering av parlamentariskt inflytande

Delmål 2: Hålla samman och stärka partiet

Delmål 3: Mobiliseringsmaximering vid valen och utomparlamentariskt

Submål 3.1: Att komma på samma linje som viktiga intresseorganisationer

Delmål 4: Att komma på samma linje som den världskommunistiska rörelsen.

I anslutning till detta skissartade schema kan flera iakttagelser göras. I likhet med de strategiska mål Sjöblom lanserat kan också det fjärde delmålet ovan kopplas till agerandet på en arena, en internationell arena. Det övergripande målet, revolutionen, kan i vissa lägen (åren närmast efter 1917) vara aktuellt – men i andra lägen avlägset och mindre bestämmande för partiets aktuella handlande. Folkfrontsstrategin kan vi uppfatta så, att minimalprogrammets huvudpunkt utgörs av fascismens krossande. Målet att komma på samma linje som världskommunismen får en ny karaktär när efter den sinosovjetiska konflikten världskommunismen inte längre är enhetlig, monolitisk. Målet att hålla samman och stärka partiet blir mer akut i tider av interna strider.

Vi kan nu förstå 1967 års partiprogram som resultatet av en strävan att nå ökad mobilisering bland väljarna och utomparlamentariskt. Genom att anta ett vänstersocialistiskt program och ett nytt partinamn skulle partiet kunna attrahera större grupper och få en bredare bas. Den nya kurs som manifesteras i 1972 års program kan ses som en – förmodligen inadekvat – reaktion på valnederlaget 1968 och på utbrytningen och bildandet av KFML. Däremot tror jag inte på Lindkvists idé, att majhändelserna i Paris och invasionen i Tjeckoslovakien är de företeelser som skulle ha gjort 1967 års program "ogiltigt". Men valnederlaget var alarmerande, och det gällde att två år senare klara en obehaglig fyraprocentsspärr. Utbrytningen av KFML aktualiserade partisammanhållningsmålet. Nu gällde det att rädda vad som räddas kunde.

Dessa resonemang visar på användbarheten av finala förklaringsansatser. Men vi ser också deras begränsning. Partiet byter strategi/program/ideologi för att man ändrat verklighetsuppfattning och/eller målprioritering. Men varför ändrar man sig på dessa punkter? Här blir det nödvändigt, menar jag, att söka efter ett perspektiv som kombinerar struktur- och processförklaringar.

V. Sammanfattning

Kent Lindkvist har presenterat en omfattande översikt över program- och idéutvecklingen inom det svenska kommunistpartiet under hela dess livslängd. Han behärskar det stora materialet grundligt och han visar prov på överblick och beläsenhet. Myllret av detaljer behärskas genom en klar disposition.

Kopplingen till den statsvetenskapliga forskningen kunde dock gjorts starkare. Begreppet ideologi definieras och analyseras ej. Den idéanalytiska metoden diskuteras inte. Förklaringskapitlet presenterar ett antal disparata betraktelsesätt utan försök att integrera dessa i en omfattande teori.

Indelningen av partiets ideologiska utveckling i fem stadier är diskutabel och har prägel av godtycke. Tesen att partistrategiska förklaringar haft "mindre betydelse" för den ideologiska utvecklingen är knappast hållbar.

Inför dessa kritiska invändningar bör man erinra sig Gunnar Heckschers ord: "De bästa vetenskapliga arbetena äro ingalunda de som försiktigt undvika alla möjligheter till misstag eller odiskutabla påståenden."⁶ Lindkvist har skrivit en tankeväckande bok. Och jag vill slutligen framhålla det värdefulla i att läsaren här får möjlighet att i ett sammanhang överblicka det svenska kommunistpartiets hela historia.

Anders Sannerstedt

Noter

- Josephsson, SKP och Komintern 1921–1924. Uppsala 1976.
Kennerström, Mellan två internationaler. Socialistiska partiet 1929–37. Kristianstad 1974
Hirdman, Sveriges Kommunistiska parti 1939–1945. Uddevalla 1974
Holmberg, Folkmakt, folkfront och folkdemokrati. De svenska kommunisterna och demokratifrågan 1943–1977. Uppsala 1982
- Rydenfelt, Kommunismen i Sverige. Kristianstad 1954
Sparring, Från Höglund till Hermansson. Stockholm 1967
Olsson, red, från SKP till VPK, Lund 1976
- Berntson, Klass och parti. Lic-avhandling /stencil/ Lund 1973. Se också Bengt Matti, Kommunismen i Norrbotten. Uppsala 1968.
- Numerera kan man också anknyta till Lennart Lundquists bok om Lenin, The Party and the Masses. Lund 1982.
- Jfr min recension av Wedins "Spelet om trafikpolitiken" i Statsvetenskaplig Tidskrift nr 1 1983.
- Heckscher i Statsvetenskaplig Tidskrift 1937:85, citerad efter Leif Johansson, Forskning om politik, Lund 1980, sid 15.

Genmäle

Jag håller gärna med Sannerstedt om att jag borde haft utförligare utläggningar om partiideologi och idéanalys. Jag håller också med om att indelningen i fem partiideologiska stadier kan diskuteras. Däremot präglas den inte av godtycke: den är relaterad till den kommunistiska ideologins föreställning om en övergångsperiod. Mina förklarande ambitioner sträcker sig inte till en "omfattande teori", en brist som man kan moralisera över. Jag menar emellertid att det finns mer teoretiska skäl till att inte sträcka sig mycket längre än till att "presentera ett antal disparata betraktelsesätt". Sannerstedt hävdar att min tes att "partistrategiska förklaringar haft 'mindre betydelse' för den ideologiska utvecklingen knappast är hållbar". Jag håller gärna med, särskilt som jag inte framfört någon sådan tes. Däremot menar jag att om man betraktar den undersökta perioden i sin helhet så har partistrategiska överväganden varit av mindre betydelse än partiets politiska positionsbetingelser för att förklara partiideologisk förändring.

1.

Av bla ekonomiska skäl (160-sidorsgränsen) skar jag ner mitt ursprungliga avhandlingsmanus på ca en miljon nerslag till ca 700 000 nerslag. I dessa 300 000 nerslag finns en del av det som Sannerstedt efterlyser, bla en inledande diskussion om partiideologi, tolkningsmetoder och idéanalys. Nu tar jag endast upp Olavi Borgs och Ralf Helenius' sätt att operationalisera begreppet partiideologi genom olika typer av material (s9, tablå 1:1). Något jag borde ha diskuterat utförligare. Sannerstedt nämner härvid att Georges, Heegers och Leites arbeten är relevanta för min avhandling; det skulle vara intressant att få veta på vilket sätt.

Liksom Helenius menar jag att det finns en "litterär undervegetation" som är viktig att studera i samband med att ett principprogram blir "ogiltigt". Det som gör de kommunistiska principprogrammen "ogiltiga" är att vissa avgörande händelser leder till omvärderingar av ideologi och program, omvärderingar kring vilka det kan råda samstämmighet eller vilka kan ge upphov till motsättningar som leder till diskussioner, konflikter, splittring, partispänning. Programmen faller då ofta ur ramen, används inte längre i studiehandledningar och studiecirkel, nämns kanske inte alls eller är föremål för kritik och splittring. Kommunistiska partiets ideologi, som är så präglad av strategier för "vägar till makten", är sannolikt mer känsliga för strategiskt avgörande händelser än partier som har en annan typ av ideologi.

Sannerstedt påstår att min inriktning på program orsakat att jag inte behandlat perioden 1936–42 och 1947–48. Faktum är att dessa båda perioder behandlas på ss 46 och 49f respektive ss 54f. Det är ganska magert,

men såvitt jag vet finns det inte mycket mer av manifest ideologisk utveckling att beskriva utöver den jag faktiskt tagit upp. De ideologiska förändringarna 1935 och 1947 hade en förlamande inverkan på den ideologiska diskussionen inom SKP. Vid övergången från leninism till folkfrontsideologi avfördes leninismen från den strategiska debatten och förlades till ett högre, "vetenskapligt" plan utan någon konfrontation med folkfrontsideologin. I fallet 1947 artikulerade man sig inom SKP först 1950 efter en rad försök att undvika en ideologisk debatt. Men det är ju möjligt att jag har förbisett något. Det skulle vara intressant att veta vad.

Frågan om tolkning diskuteras på ss 94–97. Oklara satser kan ha olikartade förhistorier. Jag menar att det är väsentligt att ta reda på hur det har gått till när man formulerat intressanta oklara satser i ett program. Det belyser hur den kollektiva beslutsprocessen vid textproduktion går till: styrkeförhållanden, förhandlingar, grad av ideologisk artikulering. Det kan inte avgöras enbart genom semantiskt preciseringsarbete. Det kan fastställa möjliga och rimliga tolkningar, men bör kompletteras med ett empiriskt studium.

2.

Mitt grundläggande kriterium för att urskilja fem olika partiideologiska stadier utgår från den kommunistiska föreställningen om en övergångsperiod, vilket finns diskuterat i avsnittet om de kommunistiska programmets form. Min indelning är av historisk karaktär: övergångsmodeller som explicit förändras över tiden och organiserar ideologin, så att olika ideologiska element relateras till övergångsmodellen. Föreställningen om en övergångsperiod organiserar sålunda vikterna mellan skilda ideologiska element. Denna historiskt betingade uppfattning om övergångsperioden kännetecknar i hög grad kommunistisk ideologi och skiljer den från socialdemokratisk: den är en strategiskt orienterad ideologi som omvärderas och omarbetas i enlighet med förändrade betingelser för möjligheterna till övergång från kapitalism till socialism. Poängen med min periodisering är att den är historisk, relaterad till specifika händelser som förändrar föreställningen om övergångsperioden och att den sammanfattar skilda analytiska indelningar som refererar till partikulära avsnitt av kommunistisk ideologi.

Givetvis kan man med utgångspunkt i skilda ideologiska element göra många olika indelningar av program och ideologi. A Sjöholm utgår t ex från partiets skilda demokratiuppfattningar,¹ H Holmberg utgår från föreställningar om partiets roll² och Sannerstedts indelning stämmer överens med partiets attityd till socialdemokratien. Jag har i samband med framställningen av varje ideologisk dimension i princip gjort en indelning av den typen. Dessutom har jag gjort en indelning med avseen-

de på programvokabulär. Här finns likheter med en indelning grundad på attityd till socialdemokratin, men bilden är något mer komplicerad. SSV 1917 är ett relativt isolerat program, även om vokabulärlikheten är störst med VPK 1967. SKP 1921 och Komintern 1928 ligger nära varandra och skiljer sig klart från övriga program. SKP 1961 och VPK 1967 ligger nära varandra, medan skillnaderna mellan VPK 1967 och VPK 1972 är stora. VPK 1972 anknyter främst till SKP 1953. SKP 1944 utgör snarast en sorts brygga mellan SKP 1953 och VPK 1972 å ena sidan och SKP 1961 och VPK 1967 å den andra. Om man jämför de tio ideologiska dimensionerna parvis mellan samtliga program får man ett likartat mönster.

Uttolkningen av vissa av de brytningsperioder som jag utpekat är kontroversiell i olika avseenden. Motsättningen mellan vänstersocialism och leninism överdrevs kraftigt av leninisterna mot bakgrund av kampen om partihegemoni och avståndstagandet från den kautskyanska traditionen. Motsättningen leninism-folkfrontsideologi 1935 underdrevs kraftigt. Här har kommunister och antikommunister ett gemensamt intresse: kommunister vill betona kontinuiteten i traditionen från leninismen och dölja den djupgående brytningen med leninismen, antikommunister vill betona att kommunismen alltid är sig lik. Omsvängningen 1947 överdrivs kraftigt mot bakgrund av det kalla kriget. Den ledde inte till några djupgående ideologiska förändringar, utan betingades av Sovjetunionens stormaktspolitik. Vad gäller SKP 1953 är den negativa attityden till högersocialdemokratin den enda klart entydiga avvikelserna från folkfrontsideologin som den formulerades i utgångsläget. På de andra dimensionerna finns inga definitiva förändringar, även om man är oklar vad gäller partiet som förtrupp/massorganisation och revolutionen som fredlig/våldsamt.

Sannerstedt påstår att jag har skrivit att SKP 1961 är ett folkfrontsprogram. Vad det står på s 197 är att folkfrontsperioden varade fram till 1964, inte att SKP 1961 är ett folkfrontsprogram. SKP antog två program samtidigt: SKP 1961 och Moskvadeklarationen 1960 (s 61f). Denna dubbelhet bottnade i en utveckling som började 1956 med SUKPs kongress. Vissa modernistiska tankegångar dök upp 1957, särskilt i programskriften *Nu id Framtid*. Därefter följde en period av avvaktan på den internationella kommunismens utveckling. Att SKP samtidigt kunde anta ett program som innehöll en folkfrontsideologi med leninistiska inslag (en kompromiss mellan kinesiska och sovjetiska ståndpunkter) och ett program som innehöll en gryende modernism berodde å ena sidan på den internationella kommunismens utveckling å andra sidan på uppkomsten av vänstersocialistiska partier i Danmark och Norge.

Likheterna mellan SKP 1961 och VPK 1967 är påtagliga vad gäller de tio ideologiska dimensionerna. Det är

blott vad gäller internationell/nationell orientering som programmen klart skiljer sig åt. Sannerstedts påstående om skillnaderna mellan SKP 1961 och VPK 1967 är felaktiga. I SKP 1961 ses inte partiet som en förtrupp! Bönderna är ute ur bilden i SKP 1961, tjänstemännen inne. Staten skall inte krossas i SKP 1961. Attityden till socialdemokratin är mer positiv än negativ i SKP 1961, i VPK 1967 är den betydligt mer distanserad. Sannerstedt urskiljer följande några dimensioner och diskuterar inte samtliga. Det är klart att det finns likheter mellan vänstersocialdemokratin från 1917 och modernismen från 1967. Men det finns också en rad historiskt betingade skillnader. Man bör vidare beakta skillnaden mellan den vänstersocialism som t ex Sven Landin representerade och som var i linje med dansk och norsk vänstersocialism och den stundtals hätska kritik som vänstersocialister riktade mot nyvänstern och nyvänsterinspirerade modernister. Om Landin och andra vänstersocialister fått skriva program, så hade det sannolikt sett rätt annorlunda ut än VPK 1967 (se s 67f).

Sannerstedt ifrågasätter om det överhuvudtaget är rimligt att se den kommunistiska ideologins utveckling i termer av partiideologiska stadier och menar att "man lika gärna kan se de fyra programmen 1953, 1961, 1967 och 1972 som fyra skilda försök att pröva nya vägar för att stärka kommunismens position i Sverige". Sannerstedt tycks genom sina exempel mena att programmets karaktär enbart är funktionellt bestämt. Kriteriet på misslyckade eller lyckade program består enligt Sannerstedt i väljarmässiga framgångar eller bakslag: sålunda lyckades SKP 1953 klara partiet genom det kalla kriget, SKP 1961 och VPK 1967 misslyckades genom valnederlag och VPK 1972 är "någorlunda framgångsrikt".

Det är klart att man kan se program som försök att pröva nya vägar att stärka ett partis positioner. Program kan ha en rad olika funktioner, något som jag diskuterar ingående i ett särskilt avsnitt. Att ett program har vissa funktioner strider inte mot att man diskuterar partiideologins innehåll på ett visst sätt.

Jag har svårt att förstå Sannerstedts resonemang härvidlag. Det är svårt att se sambandet mellan SKP 1953 och att man överlevde det kalla kriget, eftersom det började töa i samma ögonblick som SKP 1953 var färdigt. Tillbakagången i valet 1962 stärkte de krafter som representerade SKP 1961 framför dem som hävdade Moskvadeklarationen 1960. Om invasionen i Tjeckoslovakien inte hade inträffat, så tydde opinionsmätningarna dessförinnan att valet skulle ha blivit en framgång. Var VPK 1967 lyckat eller misslyckat mot den bakgrunden? VPK 1972 artikulerar revolutionens aktualitet efter 1968 års händelser genom att beskriva en övergång till socialism i tre etapper. Det har knappast haft någon

del i de smärre framgångar som partiet haft sedan 1972. Sannolikt finns det inget direkt samband mellan principprogram och framgångar och nederlag i val.

3.

Min ambitionsnivå vad gäller att förklara förändringarna i den kommunistiska ideologin är begränsad till att diskutera några faktiska förklaringsförsök vad gäller kommunistisk ideologi, som tex positionella och socio-ekonomiska förklaringar. Vidare tog jag upp anomali-förklaringar och funktionella förklaringar som använts för att förklara partiideologiska förändringar i andra sammanhang än kommunistiska. Finala förklaringar har mig veterligt inte använts för att förklara partiideologisk utveckling i sin helhet. Jag var i utgångsläget osäker på om man vågade använda finala förklaringar i detta sammanhang. Sådana förklaringar har främst använts för att förklara praktisk politik och enskilda ståndpunkter. Härvid ingår partiideologin ofta som explanans. Just därför verkade det diskutabelt att överhuvudtaget diskutera finala förklaringar.

Jag driver *inte* tesen att "partistrategiska överväganden haft mindre betydelse för partiideologins utveckling". Sannerstedt citerar blott en del av en mening på s 195 för att uppnå sin poäng; meningen i sin helhet lyder som följer: "Det är främst positionen mellan den världskommunistiska rörelsen och den svenska socialdemokratin som har angett utrymmet för det kommunistiska partiets ideologiska reaktioner på sådana händelser, medan socio-ekonomisk struktur och förändring samt partistrategiska överväganden haft mindre betydelse för partiideologins utveckling". Medan jag relaterar betydelsen av partistrategiska överväganden till två andra faktorer försöker Sannerstedt få det till att jag skulle konstatera att partistrategiska överväganden haft ringa betydelse. På samma sida säger jag att förändringar inom den kommunistiska ideologin sker "inom ramen för bestämda politiska positionsbetingelser, inom ramen för en viss socio-ekonomisk verklighet samt olika partistrategiska överväganden". Inom dessa ramar verkar händelser som ger upphov till korrespondensanomalier, vilka leder till en ideologisk förändringsprocess. Att så sker inom kommunistiska partiers ideologi sammanhänger med att den har en så stark inriktning på strategier för "vägar till makten" (till skillnad från partistrategiska överväganden). Sålunda består den kommunistiska ideologin dels av en strategi för arbetarklassens maktövertagande som främst uttrycker sig i olika övergångsmodeller, dels av en uttolkning av de strategiskt avgörande delarna av verkligheten, främst staten, imperialismen, klasserna, krisfenomenen under kapitalismen. En så utformad strategi kullkastas av den verkliga utvecklingen, övergångsmodellerna blir inte längre gångbara.

Innehållet i denna ideologiska förändring sker inom ramen för en socio-ekonomisk verklighet, politiska positionsbetingelser samt partistrategiska överväganden. Min tes är nu att positionen mellan världskommunismen och socialdemokratin är mer betydande för ideologins utformning än socio-ekonomiska förhållanden och partistrategiska överväganden. Denna tes är alltså relativ, inte absolut.

Sannerstedt är förvånad över att Gunnar Sjöblom inte är nämnd i litteraturlistan. Det beror på att jag inte gjort en litteraturlista. I stället har jag gjort en referenslista, dvs enbart de arbeten som finns med i noterna har förtecknats. Arbeten som enbart påverkat mig utan att ha gett upphov till någon not finns inte med i referenslistan. En lista över all relevant litteratur skulle bli alltför lång. Att jag inte explicit diskuterar Sjöblom innebär inte på något sätt att jag skulle mena att hans arbete skulle sakna "relevans för en diskussion om finala förklaringar av partibeteende". Det är en helt obefogad slutsats och jag förstår överhuvudtaget inte den intellektuella poängen med detta medvetet osakliga påstående.

Tyvärr var det inte möjligt att ta med några utläggningar om Downs och Sjöblom i detta sammanhang. Jag tyckte att Molin och Isberg et al innehöll två partistrategiska modeller som verkade ha mest relevans för studiet av det kommunistiska partiets ideologiska utveckling. Isberg et al bygger vidare på Sjöblom; särskilt relevant fann jag deras sätt att använda begreppet positionsmaximering. Med utgångspunkt i detta begrepp har jag också använt begreppen mobiliseringsmaximering och inflytandemaximering för att analysera det kommunistiska partiet. Sjöbloms modell är inriktad på väljararenan. Positionsmaximering är mer generell och kan även användas för att analysera partier som söker nå makten på utomparlamentarisk väg. Kommunistiska partier har historiskt sett satsat med ena benet i parlamentet och med det andra utanför. Detta blir än mer renodlat om man betraktar ett parti som inte alls uppträder på väljararenan, tex ett anarkistiskt. Sannerstedt påstår att jag skulle "avfärda" finala förklaringar. Jag avfärdar såvitt jag vet ingenstans finala förklaringar och det har inte varit min avsikt.

Man kan fokusera partistrategiska aspekter på den kommunistiska ideologins förändring; då ställs givetvis relationerna till socialdemokratin i centrum. Men vad gäller för övriga element i ideologin? Är det relationen till socialdemokratin, föreställningen om partiets roll, demokratiuppfattningen, föreställningen om övergångsperioden eller ytterligare någon faktor som bestämmer den kommunistiska ideologins struktur? Min tes är att det är föreställningarna om övergångsperioden och de implikationer som de har för ideologin i sin helhet. Jag

tror att lösningen på denna fråga förutsätter beskrivningar och generaliseringar av flera kommunistiska partiers ideologiska utveckling. Det förutsätter också beskrivningar och generaliseringar av andra partiers ideologiska utveckling inom ramen för ett nationellt partisystem. Allmänt sett menar jag att det är svårt att ha en generell teori om det svenska kommunistiska partiets ideologi.

Sannerstedts modell över det kommunistiska partiets strategiska handlande är mer förvirrande än klagörande. Den utesluter delar av den faktiska utvecklingen inom den kommunistiska rörelsen. Det är t ex oklart vad "kommunistisk revolution" är för något. Att förverkliga ett minimalprogram motverkades under leninismen; man skulle inte ha ett minimalprogram eftersom det ansågs befrämja opportunism och reformism. Under leninismen sågs det stundtals som väsentligt att minimera partiets parlamentariska inflytande. Det invecklade förtrupsresonemanget har under olika perioder inneburit att man inte mobiliseringsmaximerat. Att hålla samman och stärka partiet har stundtals setts som två helt skilda ting. Att komma på samma linje som viktiga intresseorganisationer har ofta betraktats som helt felaktigt. Att komma i linje med den världskommunistiska rörelsen har periodvis också setts som felaktigt.

Denna modell fångar inte dimensionerna och variationerna i den kommunistiska ideologins utveckling. Framför allt ställs den leninistiska perioden helt utanför denna modell. Att tolka den som en modell över det strategiska handlandet under den modernistiska perioden är inte heller möjligt eftersom man knappast eftersträvade en "kommunistisk revolution" som övergripande mål. Vidare strävade man inte efter att komma på samma linje som den världskommunistiska rörelsen; snarare var det tvärtom. Dessutom bortser denna typ av modell från kommunistiska föreställningar om en objektiv utveckling av kapitalismen, antingen den anses ske mer deterministiskt eller genom att partiet påskyndar en objektiv utveckling. Sådana element har periodvis varit centrala i kommunistisk ideologi, något som Sannerstedt genomgående synes bortse från.

Kent Lindkvist

Noter

- ¹ Anders Sjöholm: Teser om svensk kommunism, *Socialistisk Debatt* 1982:6.
- ² Håkan Holmberg: Folkmakt, folkfront, folkdemokrati. Uppsala 1982.

Slutreplik

I Kent Lindkvists utförliga genmäle är det framför allt två problemkomplex som förtjänar att uppmärksammas. Det ena gäller frågan om vilken relevans partistrategiska modeller har för en förklaring av kommunistpartiets ideologiska utveckling. Det andra gäller frågan om vilken betydelse synen på övergångsperioden har för den kommunistiska ideologin.

1. När det gäller förklaringsvärdet hos partistrategiska modeller är Lindkvist mycket kortfattad i sin avhandling. Den citerade meningen på sid 195 indikerar – oavsett om den citeras i sin helhet eller ej – att Lindkvist tillmäter partistrategiska förklaringar en sekundär betydelse.

Detta förhållande understryks ytterligare av att Lindkvist i avsnittet om finala förklaringar (sid 192–194) endast ägnar fyra rader åt utvecklingen efter 1953. Jag tror fortfarande, att partistrategiska modeller kan ha en betydande förklaringskraft när det gäller den senare utvecklingen, när det svenska kommunistpartiet successivt intar en allt mer nationellt självständig linje och blir allt mer ohörsamt mot "husbondens röst".

Lindkvist anser vidare, att finala förklaringsmodeller är otillräckliga, eftersom de brukar försumma den internationella aspekten. Jag har då, i pedagogiskt syfte, skisserat hur den internationella dimensionen skulle kunna inkorporeras i en partistrategisk förklaringsmodell. Att säga att denna skiss inte fullständigt klargör alla problem i sammanhanget är dock att slå in öppna dörrar.

Alla de invändningar som Lindkvist gör styrker mig bara i min uppfattning, att han inte har den helt stora tilltron till partistrategiska förklaringar. Varför då inte helt enkelt medge det?

2. I sitt genmäle hävdar Lindkvist, att föreställningen om övergångsperioden skulle utgöra det grundläggande kriteriet vid urskiljandet av fem partiideologiska stadier. Den tesen framför han därmed för första gången. Den omnämndes inte vid disputationen, och den återfinns heller inte i avhandlingen!

Lindkvist hänvisar visserligen i sitt genmäle till ett avsnitt i avhandlingen, vilket behandlar programmets form. Där sägs också: "Det är föreställningen om övergångens karaktär som i hög grad utgjort grunden för förändringar i det kommunistiska programmets form." (sid 90) Men indelningen i fem partiideologiska stadier bygger ju på programmets *innehåll*! Tesen att synen på övergången skulle vara avgörande för idéinnehållet framförs inte i detta sammanhang, inte heller i det fjärde kapitlet, varken i dess inledning, i dess avslutning eller i det avsnitt som behandlar föreställningarna om övergången. Låt mig bara som en illustration citera en me-

ning som syftar på de två sk modernistiske programmen från 1961 och 1967:

"I förhållande till folkfrontsideologin består skillnaderna främst i synen på staten, partiets roll, strävan efter organisationsallianser framför klassallianser och klassallianser med tjänstemän framför bönder samt den markanta internationella orienteringen i VPK 1967." (sid 181)

Lindkvist noterar här som synes skillnader i sex av tolv ideologiska dimensioner – men han säger här inte ett ord om synen på övergången! Inte heller i samband med förändringen från modernism till nyleninism (sid 181) nämner han synen på övergången.

Vad Lindkvist de facto gör i avhandlingen är att behandla de 10 (eller 12) ideologiska dimensionerna som i stort sett lika viktiga. Han för inte fram något kriterium för hur jämförelsen mellan programmen skall leda fram till en indelning i ideologiska stadier. Först i sitt genmäle presenterar han ett sådant kriterium.

3. Är då tesen om den avgörande betydelsen hos synen på övergången riktig? Om den är det, finns det skäl att vara mer skeptisk till partistrategiska förklaringar. Låt oss betrakta de två senaste programskiftena, 1967 och 1972.

Under CH Hermanssons första år som partiledare prövades en omorientering av kommunistpartiet, som hade förebådats i Hermanssons bok "Vänsterns väg". Syftet var att stärka partiets positioner, och intrycket från de nordiska grannländerna var påtagligt. En förändring i vänstersocialistisk riktning skedde som kulminerade i bytet av partinamn och partiprogram.

Den vänstersocialistiska omorienteringen misslyckades så till vida, att partiets positioner inte stärktes. Utbrytningen av KFML var oroande för partiledningen, och efter valnederlaget 1968 fanns det anledning att med oro se fram mot 1970 års val med det nya valsystemet. Risker fanns att VPK inte skulle klara 4 %-spärren. Det var för partiledningen inte självklart att valnederlaget 1968 enbart berodde på tillfälliga faktorer (inmarschen i Tjeckoslovakien, taktikröstning på SAP betingad av det gamla valsystemet). Det fanns goda skäl att snabbt sluta leden och samla styrka.

Jag menar att det finns goda skäl att se kommunistpartiets ideologiska skiftet under tiden 1964–72 som resultat av partistrategiska överväganden, där målet att stärka partiets position spelat en stor roll. Jag har däremot svårare att se att förändringar i synen på övergången skulle kunna förklara först den vänstersocialistiska perioden och därefter "återgången" till ett mer nyleninistiskt program.

4. Låt mig avslutningsvis göra några korta kommentarer till några inslag i Lindkvists genmäle i övrigt.

a. Behandlingen av tiden 1936–42 och 1947–48 på de av Lindkvist i genmälet angivna sidorna är, som läsaren själv kan övertyga sig om, ytterst mager. På sid 49f behandlas tex det socialistiska partiet – inte SKP. När Lindkvist på sid 55 skriver om diskussionen inom SKP "efter 1947" så bygger han enbart på protokoll och artiklar från början av 1950-talet.

b. Frågan om forskarens tolkningsarbete diskuteras inte på sid 94–97. På dessa sidor behandlas beslutsmodeller, beslutsprocess, förhandlingar, kompromissformer. I det sammanhanget görs en i och för sig förtjänstfull genomgång av de olika programmens skiftande grad av "ideologisk artikulering". Jag håller också med Lindkvist om att det är väsentligt att studera tillkomstprocessen bakom intressanta oklara satser i ett program. Men därmed är inte mycket sagt i metodfrågan om hur långt forskaren bör driva sitt tolkningsarbete.

c. Lindkvist uppfattar min i den retoriska frågans form framförda uppfattning att Sjöbloms avhandling är viktig för en diskussion om partistrategiska förklaringar som ett medvetet osakligt påstående. Han torde basera det omdömet på en missuppfattning av vad jag sagt.

Till sist: mina invändningar mot Lindkvists genmäle förändrar på intet sätt mitt slutomdöme om hans avhandling.

Anders Sannerstedt

LENNART LUNDQUIST: *The Party and the Masses, An Interorganizational Analysis of Lenin's Model for the Bolshevik Revolutionary Movement*. Stockholm: Almqvist & Wiksell 1982.

Ut fra en slags flyktig forhåndsinntilling vil enkelte muligens si at det jo allerede er skrevet så mye om Lenin, og også såpass mye om eliter, at ny bok om Lenins organisasjonsteori neppe skulle være påkrevet. Det er bare det at vestlige eliteforskere ofte har en beklagelig tendens til å neglisjere Lenin, en tendens som begynte med den berømte Michels som ikke nevner Lenin i det hele tatt; og dessuten, på den annen side, at mange av dem som har skrevet om Lenin vet lite om generell organisasjonsteori. Bare av den grunn er det berettiget å hilse denne bok velkommen. Og det er også med glede en kan konstatere at dette er en forfatter som har inngående kjennskap både til Lenin selv, og ikke mindre til den omfattende litteratur som er skrevet om ham. – Sett fra en litt videre synsvinkel kan vi uten tvil si at denne boken føyer seg inn i den verdifulle svenske forskertra-

disjon om sovjetiske problemer, med forfattere som Alf Edeen, Reidar Larsson og Daniel Tarschys.

Skulle man sette fingeren på noe, når det gjelder den helt generelle tilnærming, kunne det være at forfatteren legger litt for stor vekt på Lenin som forfatter av tekster, eller som ren teoretiker, og litt for liten vekt på Lenin som handlende politiker. Lenin var jo *begge* deler, en kombinasjon som er mer enn sjelden i det politiske liv. Og hvor modeller utviklet på ett område, det tekstanalyserende, har visse tilpasningsvansker når det dreier seg om det mer direkte politiske.

I likhet med andre forskere er forfatteren av denne bok meget oppmerksom på spennvidden og også motsetningen i Lenins forfatterskap. Noe som vel er aller tydeligst hvis vi tar hans bok *Hva må gjøres?* fra 1902, og sammenligner den med *Staten og Revolusjonen* fra sommeren 1917 er forskjellen påfallende, for ikke å si fundamental. Mens den første bok, fra ende til annen, er preget av læren om Partiet, den bevisste elite, som klas-sens uunnværlige leder, er den annen bok dominert av troen på massenes revolusjonære skaperkraft; styret av folkevalgte sovjet, en ny og mer demokratisk statsmakt, og hvor glosen parti neppe forekommer i det hele tatt.

Nå er jo dette også forholdsvis velkjent, i alle fall blandt personer med litt kjennskap til Lenins litterære produksjon. Det nye hos forfatteren er imidlertid at han påviser gjensidigheten, eller som han kaller det "mutuality" i forholdet Parti og masser. Og at dette dialektiske forhold innebærer at Lenin har massene *in mente*, også når han legger hovedvekten på Partiet, og likeledes heller ikke glemmer Partiet når han fremhever massene (s. 309).

Dette er, etter min mening, en original og fruktbar måte å se problemet på. Og hvor man gjerne kunne ønsket at forfatteren hadde brukt litt mer plass til eksplisitt å fremheve nettopp dette synspunkt.

Men til tross for denne gjensidighet, så rokker forfatteren likevel neppe ved den hovedtese at Lenins teorier, i hovedsak, er lærer om politikens primat, eller ledelsens dominanse. – Lenins politiske teorier, med Partiet som den eneste livskraftige organisasjon, kan på sin side forklare kommunistisk makterobring, og ikke minst konsolidering, i industrielt tilbaketliggende land som Russland, Kina, Jugoslavia, Vietnam eller Cuba; hvor på den annen side, en sosial analyse av klasser, etter mønster av Marx, uvegerlig vil komme til kort. – Til tross for nevnte variasjoner blir elite og politisk lederskap det essensielle i bolsjevismen. Og det er nokså betegnende at en så skarp iakttagelse som Bertrand Russell, allerede i 1920 i *Practice and Theory of Bolshevism* påpekte sentrale likhetspunkter mellom Platons idealstat og den unge sovjet-republikk. Og det til tross for at

alle som dengang foreleste over Platon betraktet bolsjevismen med avsky, og alle bolsjeviker betraktet Platon som håpløst borgerlig.

Nå er jo dette en bok primært om Lenin, ikke om bolsjevismen som sådan. Men vi kunne, i alle fall for sammenligningens skyld, gjerne fått litt mer også fra andre politiske ledere. Forholdet mellom elite og masse danner jo litt av et ledemotiv både hos Trotskij, Bukharin, Radek og Kollontay. Bukharin har endog en meget interessant analyse av selveste Michels i *Historisk Materialisme* fra 1923. – Når det gjelder Trotskij er variasjonene minst like store, om ikke større, enn hos Lenin. Fra han som ung folketribun, i 1904, sterkt fordømte formynderskapet hos "Maxmilian" Lenin, åpenbart for å påpeke likheter med Robespierre, til han, som mektig folkekommissær i 1921 påpekte partiets førstefødselsrett mot Kollontay og Arbeideropposisjonen, og til han som landflyktig revolusjonær, på Hønefoss, i Norge i 1936, atter en gang med all kraft vender seg mot den herskende byråkratiske elite.

Når det dreier seg om Alexandra Kollontay og Arbeideropposisjonen av 1921, hvor man i likhet med Polen i august 1980 krevde uavhengige fagforeninger, er det forøvrig påfallende hvor lik argumentasjonen fra dagens Pravda mot Solidaritet og Lech Walesa er med det som så sterkt ble understreket av Trotskij omtrent seksti år tidligere. – I denne forbindelse er det forøvrig neppe riktig når Bukharin og Trotskij pekes ut som Lenins hovedmotstandere når det dreier seg om fagforeningene i 1921 (s. 68). På den tiende partikongress dette år lå hovedmotsetningene mellom Trotskij, som den beinharde kommissær på den ene side, og arbeideropposisjonen og Kollontay på den annen, og videre med Lenin og Bukharin som en mer moderat sentrumsgrupping.

Forfatteren drøfter ikke eventuelle konsekvenser av Lenins teorier når det gjelder den senere utvikling av sovjetstaten; det som vi med litt av et nøkkelord kan betegne som "stalinisme". Rent formelt ligger nok dette noe utenfor avhandlingens ramme. Men det kan utvilsomt ha betydning, og da spesielt i forholdet mellom Parti og Masser, at Stalin riktignok hadde sin posisjon fra den engere del av partiet, eller apparatet. Men han styrte fullstendig uavhengig av noen form for elite. Føreren, eller Cæsar, er sterk fordi han er massenes representant; men han tåler ingen uavhengig elite ved siden av seg. Stalin utryddet den bolsjevikkiske elite, liksom Hitler kuert, og utryddet, den tradisjonelle tyske elite av offiserer og embetsmenn. – Opposisjon mot Føreren kommer, hvis den i det hele tatt er der, ikke fra massene, men fra deler av eliten, som Brutus eller grev von Stauffenberg.

Som helhet har moderne statsvitenskap hatt en be-

klagelig tendens til å neglisjere et så sentralt fenomen som den moderne cæsarisme, eller eneherredømme. Den tid Stalin og Hitler stod på toppen av sin makt, hørte man ikke sjelden at det stort sett dreiet seg om dekorative toppfigurer, og at den såkalte egentlige makt, i Tyskland, befant seg i generalstab og finanskapital, og at den virkelige makt i Sovjet lå i det mystiske Politibyrå i Kreml, hvor Stalin, selveste Stalin, bare var en underordnet sekretær eller endog Politibyråets fange. – Idag vet vi forlengst at dette ikke var tilfellet. Men standpunkter av denne art var meget utbredte tidligere. Selv så sent som november 1947 uttalte president Truman til stjernejournalisten C. L. Sulzberger, og da i forbindelse med sterk fordømmelse av Sovjets politikk og Stalin: "Maybe it's not his fault. After all, he is only secretary of the Politburo and has his troubles with the other thirteen members just the way I have my troubles here with my Cabinet and the Congress" (*A Long Row of Candles*, 1969, s 364).

Totalitære systemer som fascisme eller stalinisme var ikke preget av eliter, til tross for en utpreget tendens til å klassifisere alt som ikke er demokratisk som "elitistisk". Fascisme var derimot karakterisert av den ene opphøyede fører på den ene side, og massene, eller *Volksge nossen*, på den annen; men ingen uavhengig elite. – Når forfatteren i bokens avslutning, antyder at hans analyseskjema også kan anvendes på andre områder, som partisystemene i liberale demokratier, kan man stort sett være enig. Det er derimot vanskelig å slutte opp om hans standpunkt at "Fascist systems, with their pronounced views on the question of elite versus masses, present an even better area of application for the analytical model" (s. 319).

Men i sannhetens navn må det da også tilføyes at denne kritikk på ingen måte er rettet mot denne forfatter alene. Det dreier seg snarere om en utbredt tendens blandt meget etablerte representanter i nåværende statsvitenskap.

Som et berettiget appendiks kan det kanskje også tilføyes at når det gjelder forholdet mellom elite og masser i Sovjet i den mannsalder som er gått siden Stalins død, så har parti-eliten i høy grad konsolidert sin makt. Føreren er borte, og selv hans navn nevnes meget sjelden, og noen ny fører er ikke fremstått. Men eliten, *nomenklatura*, den er der i aller høyeste grad. Og den aksepterer, verken noen alternativ elite, og heller ikke noen form for initiativ fra massene.

Jens A. Christophersen

OLLE TÖRNQUIST: *Marxistisk barlast. Varför misslyckades världens tredje största kommunistparti? De indonesiska kommunisternas strategiska problem 1952–1965 och konsekvenser för gängse teser om kampen i tredje världen*. Stockholm: Symposion Bokförlag, 1982

Det følgende er en anmeldelse af en afhandling som "för avläggande av filosofie doktorsexamen vid Universitetet i Uppsala" blev forsvaret offentlig i januar 1983. Anmeldelsen er en omskrivning og forkortelse af mit indlæg som fakultetsopponent ved denne lejlighed.

Olle Törnquist har i den foreliggende afhandling sat sig som mål at forklare, eller bidrage til at forklare, hvorfor det indonesiske kommunistparti, PKI, led et så sviende nederlag i 1965. Desuden har Törnquist sat sig for at påpege konsekvenserne af dette nederlag for marxistisk teori. Fremgangsmåden er i korthed følgende:

Først gives der, i Del I, en oversigt over marxistisk teori for frigørende kamp i Den 3. Verden. Hovedvægten ligger på Lenins, Stalins og Maos teoriansatser, under henvisning til at det var disse, der i varierende blandinger og skiftende over tid især blev anvendt af PKI i partiets analyser og strategi. I forlængelse af teori-oversigten præsenteres den metode, Törnquist ønsker at benytte i den konkrete analyse af PKI. Denne metode, som jeg skal komme tilbage til, består i en ganske original tillem্পning af aktør-analyser i en samfundsmæssig kontekst.

Dernæst opdeles den undersøgte periode i to tidsrum, hver karakteriseret ved deres dominerende strategiske problemer. Den første periode, 1952–1960/63, behandles i Del II. For denne periode samles analysen omkring 5 strategiske hovedproblemer. Den anden periode, der strækker sig frem til 1965, behandles i Del III. Her samles analysen omkring 3 strategiske hovedproblemer. For de i alt 8 problemfelter gengives PKIs egne analyser i en forkortet og rekonstrueret form. Desuden skitseres partiets strategi og handlemåde med henblik på at løse de respektive strategiske problemer, dvs realisere de opstillede strategiske mål under de i analyserne blotlagte samfundsmæssige betingelser. Endelig gøres de faktisk tilvejebragte resultater af PKIs aktiviteter op. På bagrund heraf stilles så de helt centrale spørgsmål, om resultaterne blev som forventet, og hvis ikke, om det da skyldtes fejl i analyserne og mangler i planlægningen af PKIs aktiviteter.

For alle de 8 strategiske problemfelter påvises, omend det gælder i uensartet udstrækning, forskellige fejl i analyserne og mangler i planlægningen af partiets aktiviteter. På en række områder kan disse fejl og mangler endvidere føres tilbage til fejl og mangler i de applicerede marxistiske teoriansatser.

Del IV i afhandlingen rummer en opsummering og en drøftelse af netop fejl og mangler i de anvendte teoriansatser

Jeg skal i det følgende komme nærmere ind på udvalgte dele af Törnquists analyser og teorikritik, men lad mig forinden komme med et par generelle bemærkninger om afhandlingen.

Det er en glimrende afhandling, som dokumenterer gode evner til at tænke og formulere komplicerede samspil mellem samfundsstrukturer, klasser, organisationer og enkeltpersoner. Fremstillingen er endvidere samlet omkring de væsentlige pointer. Det gælder både i teori-diskussionerne og når det refereres til empiriske forhold og hændelsesforløb. Begge dele forudsætter et godt overblik, som da også på anden vis træder frem mange steder i afhandlingen. Der er med andre ord tale om et værk, som man med glæde kan kaste sig ud i en kritisk drøftelse af.

Lad os først se lidt nøjere på *metoden*. De overordnede principper er allerede nævnt. Vi kan derfor springe frem til den kritiske fase, hvor Törnquist rejser spørgsmålet, om resultaterne blev som tilsigtet og forventet af hovedaktøren, PKI.

Hvis svaret er bekræftende, mener Törnquist, at partiets analyser og planlægning af aktiviteter derved har vist sig at være korrekte, henholdsvis adækvat. Der opereres dog også med den principielle mulighed, at sammenfaldet kan bero på tilfældigheder. Mere interessant er det imidlertid, hvis svaret er benægtende, dvs at resultaterne ikke er blevet som forventet. Ifølge Törnquist kan sådanne udfald eller resultater forklares på to principielt forskellige måder. De kan, for det første, bero på forkerte analyser og mangler i planlægningen af PKIs aktiviteter. Dermed savnes en nødvendig, omend ikke tilstrækkelig betingelse for succes i den politiske kamp. Som nævnt har Törnquist fundet fejl og mangler af denne beskaffenhed i forbindelse med samtlige 8 undersøgte strategiske problemfelter. Derfor har han fundet det berettiget at se bort fra den anden type forklaringer, nemlig henvisninger til "objektive forhold" som skranke for PKIs målrealisering (jfr pp 58 og 231).

Törnquist mener selv, at han i alt væsentligt *har* set bort fra de "objektive forhold". Det har han dog heldigvis ikke. Hvis det var tilfældet, ville der jo ikke kunne fremkomme nogen konstruktiv teorikritik, men alene en afvisning af de applicerede teorier, de gennemførte analyser og den foranstaltede planlægning. Hvad Törnquist faktisk gør, er da også at indbygge en gennemgående reference til den samfundsmæssige virkelighed. Analyserne og planlægningen sammenholdes med virkeligheden, således som den fremtræder retrospektivt, når

resultaterne af de komplicerede samspil og hændelsesforløb er kendt. I forlængelse heraf søges der efter fejl og mangler i de af PKI tidligere gennemførte analyser og i partiets planlægning af aktiviteter. Det hele munder ud i konstruktive forslag til mere formålstjenlige begreber og bedre analyser.

På denne måde spiller de "objektive forhold" i høj grad en rolle i fremstillingen. Men på grund af Törnquists selvforståelse af metoden er de ikke inddraget på en helt så systematisk måde, som man kunne ønske sig. Det betyder blandt andet, at de empiriske belæg for nye begrebslige konstruktioner ikke er særligt fyldestgørende. Det gælder også det centrale begreb for den "postkoloniale kapitalisme" og dens særegne borgerskab. Det skal jeg komme tilbage til. Forinden skal der gøres rede for nogle af de delanalyser, som leder frem til nye begrebskonstruktioner. Herunder vil drøftelsen af metoden tillige få mere substans.

Vi kan samle drøftelsen af tre *delanalyser*. (præsenteret i kapitlerne 10, 11 og 17), idet de alle vedrører national-kapitalistisk udvikling og det nationale borgerskab. PKIs strategiske *mål* i hele den undersøgte periode fra 1952 til 1965 var at fremme national-kapitalistisk udvikling med henblik på etableringen af en national økonomi med en forholdsvis høj grad af autonomi over for det globale system, eller imperialismen, som det hedder. *Analyserne* var derimod forskellige for de to delperioder, Törnquist opererer med. Det samme gælder *strategierne*. Analyserne i den første delperiode førte til den konklusion, at national-kapitalistisk udvikling var anti-imperialistisk, anti-feudal og generelt i det nationale borgerskabs interesse. Endvidere hævdedes det nationale borgerskab at indtage en forholdsvis stærk magtposition. På baggrund heraf anbefaledes et strategisk samarbejde med det nationale borgerskab i bestræbelserne på at etablere en national økonomi. Endvidere fandt PKI, at staten havde en uklar eller ubestemt klassebasis og at det derfor var formålstjenligt at satse på nationaliseringer og statsstyret produktion, idet partiet i kraft af sin indflydelse på staten herigennem kunne styrke den nationale økonomi i arbejderklassens interesse.

Resultaterne eller den faktiske udvikling i perioden frem til omkring 1960 blev ikke, som tilsigtet, etableringen af en national økonomi, men derimod en overgang fra kolonial økonomi til økonomisk krise. Törnquist konkluderer på baggrund heraf, at analyserne og strategierne var forkerte eller behæftet med afgørende mangler.

Svarende til den ovennævnte karakteristik af metoden går Törnquist imidlertid videre og forsøger at finde frem til fejl og mangler med henvisninger til de samfundsmæssige realiteter. Herunder peges især på, at det nationale

borgerskab ikke var tilnærmelsesvist så stærkt som hævdedet i PKIs analyser. Tværtimod stod det svagt over for nye borgerskabsfraktioner med ganske andre interesser end en national økonomi. Disse nye fraktioner – de "bureaukratiske kapitalister" eller "nationalisterne" (betegnelserne varierer) – overtog reelt staten og gav den en bestemt klassebasis. Også på dette punkt blev PKIs analyser med andre ord falsificeret.

Begreberne er på dette sted i Törnquists fremstilling (dvs efter kap 11) endnu lidt slørede. Men de udvikles videre i tilknytning til den anden delperiode.

Som nævnt, forbliver PKIs strategiske *mål* det samme som i 1950erne, men *analyserne* ændres. Det erkendes således, at det nationale borgerskab var svagt. Endvidere fremhæves det, at de "bureaukratiske kapitalister" blokerede en national-kapitalistisk udvikling. Den nye fraktion hævdes at være uden egen økonomisk basis i Indonesien. I stedet har den sin basis i imperialismen. Den er imidlertid interesseret i at få en intern basis, af hvilken grund den må arbejde for en privatisering af økonomien. Den anbefalede *strategi* under disse omstændigheder indebar, at PKI primært måtte bekæmpe de "bureaukratiske kapitalister" og at det kunne gøres ved at bekæmpe deres basis, dvs ved en anti-imperialistisk kampagne. Samtidig skulle de forhindres i at få en intern basis, hvilket kunne opnås ved at forsvare statsøkonomien og statsstyringen.

Resultaterne blev en forværret økonomisk krise efter 1964 og en almen styrkelse af de "bureaukratiske kapitalister" i første halvdel af 1960erne. Törnquist anfører i forlængelse heraf, at den afgørende analysefejl bestod i at frakende de "bureaukratiske kapitalister" en intern økonomisk basis. De havde netop en sådan basis igennem deres kontrol over statsapparaterne. Følgelig havde de heller ingen interesse i privatisering af økonomien, men tværtimod i en uddybning af statsstyringen. I forhold til imperialismen var der intet til hinder for, at de kunne gå med i den nationalistiske kampagne. Med andre ord implicerede PKIs strategi i denne delperiode en alliance med "klassefjenden".

Törnquist fastslår, at disse alvorlige analysefejl må få konsekvenser for de applicerede begreber og teoriansatser og foreslår med særlig vægt nye begreber for "post-kolonial kapitalisme" og *post-koloniale kapitalister*". Lad os se lidt nøjere på de sidste.

Til forskel fra det ordinære nationale borgerskab, der har sin magtbasis i produktion, handel og kreditvæsen, bestemmes de "post-koloniale kapitalister" ved deres politisk-militære positioner, ved deres markedsmonopol (erhvervet via statsapparaterne), ved deres kontrol over arbejdskraften, samt ved deres direkte indflydelse på produktionen via statssektoren. Hvad angår de basale

interesser, er disse for det nationale borgerskabs vedkommende knyttet til traditionel national kapitalisme og følgelig præget af anti-imperialisme. Anderledes med de "post-koloniale kapitalister". De har vitale interesser i et vist samarbejde med imperialismen, blandt andet på den måde, at de multinationale selskaber tager sig af produktion og handel i samarbejde med statsapparaterne og statssektoren. Også på dette hensyn til styreformen har de to klasser eller fraktioner uensartede interesser: det nationale borgerskabs langsigtede interesse er en demokratisk styreform, medens de "post-koloniale kapitalister" foretrækker "styret demokrati".

Hele dette forsøg, som her kun er antydnet, er en ganske tankevækkende begrebsdannelse. Men den er selvsagt ikke hævet over kritiske indvendinger, hvoraf der da også skal gøres en del.

Først må man spørge hvorfor betegnelsen "post-kolonial" benyttes når dog det væsentlige synes at være det omtalte borgerskabs perifere placering.

Dernæst må man spørge, hvori de "post-koloniale kapitalister" adskiller sig afgørende fra et kompradorborgerskab. De synes fælles om samarbejdet med imperialismen eller centerborgerskaberne på disses præmisser. Dette kan udmærket kombineres med politisk-ideologisk anti-imperialisme. Er de "post-koloniale kapitalisters" anti-imperialisme mere end det? Det bliver ikke klarere i Törnquists fremstilling af, at han ofte bruger betegnelsen 'nationalisterne' om en lidet veldifereret gruppe, hvortil man dog forstår, at de "post-koloniale kapitalister" hører.

Mere grundlæggende er et af problemerne i begrebsdannelsen måske, at Törnquist opererer med en monolitisk opfattelse af imperialismen. Han har således ikke fået sat den differentiering på begreb, som kunne iagttages, da den indonesiske regering nationaliserede de gamle hollandske selskaber og samtidig udvidede samarbejdet med multinationale selskaber. Her var der netop tale om en klart uensartet forholden sig til forskellige typer "imperialisme", eller som jeg ville foretrække, forskellige strukturer og ændringstendenser i centerborgerskabernes penetration af periferien.

Der er andre uafklarede forhold omkring det foreslåede begreb for "post-koloniale kapitalister": Er det en klasse eller en fraktion med egne særlige interesser i bestemte produktionsformer, eller kan den trives og tilegne sig revenu sammen med både centerborgerskaber og nationalt borgerskab? Hvilke grupperinger og institutionelle positioner hører egentlig med til den "nye" klasse eller fraktion? Er den en blivende social kraft eller blot et flygtigt overgangsfænomen? Af betydning for svaret på dette sidste spørgsmål er blandt andet, at de "postkoloniale kapitalister" allerede i 1960erne

begyndte at investere deres opsparing i produktion. Det er også af betydning for svaret, at den internationale arbejdsdeling siden midten af 1960'erne er ændret i retning af nye etablerings- og penetrationsformer, bort fra direkte investeringer. Dermed må det af Törnquist beskrevne samarbejde mellem multinationale selskaber og "post-koloniale kapitalister" formodes at blive svækket.

Disse og andre spørgsmål er ikke tilfredsstillende besvaret i afhandlingen. Men det rokker ikke ved den kendsgerning, at Törnquist med sin analyse og teorikritik ud fra PKIs erfaringer har sat fokus på svagheder i de fremherskende teorier. Og jeg finder også at han har ydet et vægtigt første bidrag til at komme videre i teordannelsen.

Det vil føre for vidt her at komme ind på alle de strategiske problemfelter, Törnquist har taget op til drøftelse. Af hensyn til balancen i vurderingen af PKIs samlede teori- og strategiformulering vil det imidlertid være rimeligt at inddrage også et problemfelt, hvor forfatteren synes at være gået for vidt i sin kritik. Det drejer sig om *PKIs kamp mod feudalismen* og feudalherrerne (kap 18).

PKIs strategiske mål på dette felt var, lidet overraskende, at nedbryde feudalismen og reducere eller eliminere feudalherrerne magtposition. Derved ville der tillige blive skabt bedre betingelser for realiseringen af ovennævnte strategiske mål, etableringen af en national, kapitalistisk økonomi. Partiets analyser identificerede feudalherrerne magtbasis som den stærke koncentration af jord under deres kontrol. Heraf fulgte, ifølge PKI, at feudalherrerne stod i modsætning til alle grupperinger af bønder i landsektoren. Den anbefalede strategi indebar en "borgerlig" jordreform med omfordeling af jord fra feudalherrerne til jordløse og småbrugere.

Resultaterne af PKIs bestræbelser blev en beskeden omfordeling af jord og en kun marginal svækkelse af feudalherrerne magtposition, formentlig end ikke af et omfang svarende til deres tab af besiddelser. Törnquist forklarer dette med henvisning til, at polariseringen i landsektoren var mindre udpræget end forudsat i PKIs strategi, at partiet med andre ord ikke kunne påregne støtte fra alle grupperinger af bønder. Desuden peger han på, at feudalherrerne magtbasis ikke primært var deres kontrol over jord, men snarere deres kontrol over det økonomiske overskud. Denne sidstnævnte kontrol kunne opretholdes også uden ejendomsretten til store godser og f.eks i stedet antage form af kontrol over de øvrige jordbrugeres overskud via disses gældsstiftelse eller salg af produkter.

Denne del af kritikken virker forholdsvis overbevisende. Men Törnquist går videre i kritikken af PKI med en påstand om, at partiet ræsonnerede på følgende måde: Feudalisme medfører stagnation i landbruget; derfor er

anti-feudale reformer nødvendige, dvs at "borgerlige" jordreformer er nødvendige. Derpå fremhæves, at der faktisk foregik en landbrugsudvikling efter 1965, til trods for, at der ikke var gennemført nogen "borgerlig" jordreform. Med andre ord måtte PKIs analyser være fejlagtige.

Så langt kan jeg ikke følge Törnquist, thi anti-feudale reformer kan antage flere former, hvoraf den "borgerlige" jordreform kun er én. Kapitalisering af landbrugsproduktionen er en anden hovedform. Dette var PKI ikke uvidende om, men fandt at den "borgerlige" jordreform var den mest aktuelle før 1965. Kapitaliseringen var ganske godt i gang i begyndelsen af 1960'erne, men tog først rigtig fart med den udefra kommende introduktion af den grønne revolutions strategi i midten af årtiet. Dermed blev kapitaliseringen sat på dagsordenen på en måde, som PKI ikke kunne forudse blot 5 år tidligere. Og det var denne kapitalisering, der afstedkom udvikling, eller rettere: vækst, i landbruget. Udtrykt anderledes finder jeg, at Törnquist på dette punkt har stillet urimelige krav til PKIs analyser, måske fordi selve metoden med at sammenholde disse med den retrospektivt konstaterede faktiske udvikling ikke afgrænser sig tydeligt over for springvise ændringer i de samfundsmæssige betingelser.

Enkelte generelle bemærkninger vedrørende teorikritikken og begrebsbestemmelser i andre delanalyser er påkrævede.

Som nævnt, føres fejl og mangler i PKIs analyser ofte i afhandlingen tilbage til fejl og mangler i marxistisk teori. Men det er kun vagt angivet, hvilke teorielementer og teoriretninger, kritikken især rammer. Derfor kan den for en overfladisk betragtning tage sig ud som en ganske omfattende problematisering af marxistisk samfundsteori. Dette er dog ikke tilfældet. Dels gælder kritikken reelt helt overvejende den kommunistiske tradition efter Lenin, Stalin og Mao; dels rammer den især de lavere abstraktionsniveauer. Til præcisering af dette sidstnævnte forhold kan benyttes en sondring imellem, for det første, abstrakt-almene teorielementer, der omfatter grundlæggende metodologiske principper og begreber uden pendant i den sociale virkelighed (f.eks begrebet 'produktionsmåde'); for det andet, reelt-almene teorielementer med begreber for noget reelt-typisk og fundamentalt lovmæssigt for bestemte samfundsmæssige realiteter (f.eks 'den kapitalistiske produktionsmåde'); og for det tredje, reelt-konkrete teorielementer, der henviser til de historisk specifikke forhold (f.eks den i Indonesien forekommende sammenføjning af produktionsmåder i en given periode). I relation til en sådan analytisk opdeling kan Törnquists kritik overvejende henføres til densidstnævnte kategori med visse konse-

kvenser også for de reelt-almene teorielementer. Men det er væsentligt at understrege, at kritikken forbliver indenfor traditionens rammer og således bidrager til en konstruktiv videreudvikling af marxistisk samfundsteori.

Med hensyn til begrebsbestemmelser i andre delanalyser end de ovenfor behandlede er det faldet mig noget for brystet, at uklarheder ikke alene forekommer i præsentationen af de "nye" begreber, men tillige i anvendelsen af enkelte "gamle" og veldefinerede begreber. Det gælder blandt andet i drøftelserne af styreform, hvor jeg finder, at vægten er blevet lagt for meget på borgernes friheder og rettigheder. En mere konsekvent anvendelse af etablerede begreber for statsformer og styreform ville i højere grad have rettet opmærksomheden mod betingelser for de forskellige sociale kræfters påvirkning af statens hele funktionsmåde. Derved ville der også have været mulighed for at tegne et klarere billede af arbejderklassens og bøndernes adgang til og påvirkningsmuligheder over for forskellige statsorganer, både via PKI og andre kanaler.

I det hele taget gælder det, at Törnquist i rekonstruktionen af PKIs analyser ofte har fastholdt oprindelige uklarheder i stedet for at eksponere disse ved anvendelse af mere elaborerede begrebsapparater. Det giver dog kun undtagelsesvis problemer af et omfang som i det netop anførte eksempel.

Afslutningsvis må jeg konkludere, at Törnquist – de rejste indvendinger til trods – har løst de to hovedopgaver, han har stillet sig, på fuldt tilfredsstillende måde. PKIs uheldsvangre fejltagelser er identificeret, hvormed der er givet et vægtigt bidrag til forklaring af en overordentlig væsentlig episode i Indonesiens historie. Teorikritikken og ansatserne til teoriudvikling er generelt velargumenterede og konsistent forankret i den historisk-konkrete analyse. Skønt ufærdige er ansatserne til ny teori noget af det mere originale og tankevækkende, jeg har læst i de senere år. Deri dokumenteres Törnquists evner og formåen. Men deri dokumenteres også noget af den styrke og samfundsvidenskabelige livskraft, som fortsat findes i miljøet i og omkring AKUT-gruppen og i statskundskaben i Uppsala.

John Martinussen
27. april 1983

Genmæle

Prof. Martinussens positive og indsiktsfuldt kritiske anmærkninger i ovanstående anmälan av min avhandling har varit synnerligen stimulerande och betydelsefulla i mitt fortsatta arbete.

Hans synpunkt att "objektive forhold i høj grad (spil-

ler) en rolle i framstillingen" men att denna "på grund av Törnquists självförståelse af metoden (...) icke (blir) inddraget på en helt så systematisk måde, som man kunne ønske sig" har jag försökt beakta då jag i en senare artikel närmare diskuterat min metod. Denna artikel – "Mellanstrukturen och aktörer: försök till en *en syntes*" – kommer förhoppningsvis att publiceras i *Statsvetenskaplig Tidskrift*.

Martinussens delvisa tveksamhet inför min behandling av kommunisternas analys av förutsättningarna för en kapitalisering av jordbruket har också på ett fruktbart sätt tvingat mig att förtydliga min analys. Detta redovisas i den engelska översättning av min avhandling som *Zed Press* i London står för och kommer att publicera under 1984.

I övrigt berör flertalet av Martinussens kritiska anmärkningar önskemål om fortsatt utveckling av de utkast till förnyad teori som avhandlingen ledde fram till. De förtydliganden som jag kunnat göra på basis av redan utförd forskning återfinns i den kommande engelska upplagan. De vidareutvecklingar som kräver ytterligare forskning arbetar jag nu på inom ramen för ett nytt projekt (med stöd av Riksbanken och HSFR) om politiska strategiproblem under ny kapitalistisk tillväxt i Syd- och Sydostasien, där jag försöker följa upp och generalisera mina resultat genom komparativa studier.

Precis så här tycker jag att en fruktbar opposition i samband med en disputation bör fungera – att man i en något reviderad ny upplaga av avhandlingen har möjlighet att förbättra vissa avsnitt samt får möjlighet att i fortsatt forskning vidareutveckla delar av resultaten.

Olle Törnquist

STAFFAN WIKING: *Military Coups in Sub-Saharan Africa. How to justify illegal assumptions of power*. Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies, 1983

Frågan om förhållandet mellan militär och politisk makt är ett centralt och till stor del olöst problem såväl i de självständiga nationernas historia som inom den politologiska forskningen. Militären har i de flesta nationer någon gång upplevt ett behov att på ett mer eller mindre handfast sätt reglera det politiska skeendet. Dess bidrag till samhällsbygget kan dock, som *Jean Blondel* konstaterat, ifrågasättas: "... the military rule rarely succeeds in producing legitimate leaders and never becomes, as such, legitimate. Military intervention is thus ... a problem for national governments but it does not provide more than, at best, transitional solutions".

Den politologiska forskningen har under efterkrigstiden alltmera konfronterats med frågan om hur militär inblandning i politiken skall förklaras. I en stor del av den sk tredje världen, i all synnerhet i de nyligen självständigblivna forna kolonierna, har militärkupper snarare varit regeln än undantaget när det gällt regimskiftet. Politologerna har alltså haft ett ständigt ökande material till sitt förfogande, men det vore dock i dagens läge en överdrift att påstå, att en allmän enighet råder om orsakssambanden. Vilka faktorer som i första hand utlöser militär inblandning i civil politik är alltså en omstridd fråga.

Staffan Wikings doktorsavhandling "Military Coups in Sub-Saharan Africa. How to Justify Illegal Assumptions of Power" är ett bidrag till den politologiska diskussionen om militärkuppernas orsaker. Avhandlingen, som kretsar kring en analys av 29 militära maktövertaganden i Afrika söder om Sahara, har en mycket speciell empirisk utgångspunkt. Den söker nämligen svar på frågan hur de officerare som genomför kupperna, själva motiverar sin inblandning i politiken. Ett av avhandlingens syften är följaktligen att teckna en helhetsbild av de motiveringar – "justifications" – som åberopas i samband med kupperna. Författaren nöjer sig emellertid inte med denna rent deskriptiva ambition. Han tar ett steg vidare mot förklaring och konstruerar en typologi, baserad dels på de analyserade motiveringarna, dels historiska indicier, i syfte att skilja åt olika kupper med avseende på politiska aspekter (s 15). Ett tredje syfte befinner sig slutligen på ett ytterligare något högre trappsteg i ambitionshierarkin. Wiking företar nämligen en jämförelse mellan tidigare teorier och förklaringsansatser rörande militärkupper och den beskrivning av orsakerna till de afrikanska kupperna som står att finna i kuppmaakarnas egna motiveringar. Författaren ser här en "opportunity for a tentative examination of hypotheses which may be drawn from the theories of the researchers" (s 15).

Avhandlingen sönderfaller i tre huvuddelar. Efter det korta inledande avsnittet, där avhandlingens område, syfte och frågeställningar presenteras, lämnas en översikt över tidigare försök till förklaringar och teoribildning beträffande militär inblandning i politiken. Dessa försök indelas i fem olika grupper på basis av sina substantiella tyngdpunkter.

Den första gruppen innefattar förklaringar, baserade på utländska intressen och inflytande. Härvid behandlas såväl externa ekonomiska intressen som rent utrikespolitiska och diplomatiska kontakters inverkan på den inhemska militärmaktens beteende. Den andra gruppen består av en lång rad sociala förhållanden som i litteraturen ansetts kunna påverka militärens benägenhet till

interventioner. Konstitutionsvidrigt och olagligt beteende från regeringens sida, korruption, ekonomiska misslyckanden, oförmåga att handskas med politisk opposition, oroligheter, klasskonflikter, regionala motsättningar och etniska problem finns bland dessa faktorer. Förklaringar, baserade på förhållandet mellan regering och krigsmakt utgör den tredje gruppen. Här behandlas för det första olika typer av försök till politisk kontroll av militärmaktens förehavanden och den inverkan dylika åtgärder kan ha på militärens interventionsbenägenhet. Vidare diskuteras relationen mellan förekomsten av alternativa militärorganisationer och den reguljära arméns benägenhet att blanda sig i politiken. Användandet av militärmakten för diverse interna polisiära aktioner har även setts som en källa till missnöje inom militärmakten gentemot regeringen. Den fjärde gruppen består så av förklaringar som tar fasta på militärens interna förhållanden. Militär professionalism, försvarsmaktens organisation och klassmotsättningar samt etniska och regionala konflikter inom försvarsmakten är de tre centrala fokuseringspunkterna inom denna grupp. Den femte gruppen gäller slutligen kuppmaakarnas personliga motiv och ambitioner. Författaren för här bland annat en diskussion om det viktiga i att försöka hålla isär den ledande officerens motiv och de andra deltagarnas bevelsegrunder.

Avhandlingens andra huvuddel innehåller en jämförande beskrivning av de tjugonio undersökta kupperna. Fallen presenteras *inte* i form av traditionella historiska fallstudier som lämnar en bakgrundsteckning till kupperna och skildrar deras händelseförlopp över tiden. I stället registreras värden på sammanlagt fjorton olika på förhand fastslagna variabler för vart och ett av fallen. I detta sammanhang bör dock påpekas, att författaren inte underlåtit att utarbeta en analys av kuppernas bakgrund och händelseförlopp. I en förstudie till avhandlingen, kallad "Afrikanska militärkupper" (1981) har just en sådan utförlig beskrivning lämnats. Författaren har dock valt att inte direkt integrera denna förstudie i avhandlingen trots att den empiriska delen av avhandlingen i hög grad stöder sig på den. På detta sätt har förstudien fått karaktären av en fristående bilaga till avhandlingen; på många punkter är det nödvändigt att slå upp i förstudien för att skapa sig en uppfattning om det rimliga i Wikings bedömningar och slutsatser.

Den systematiska empiriska analysen tar upp, förutom uppgifter om land, tidpunkt och kuppdeltagare, en lång rad varierande frågeställningar som kräver olika typer av material. Flera av variablerna bygger på kuppmaakarnas egna motiveringar. Härvid bör författarens systematik, innebärande en begränsning av materialet, uppmärksammas. Nämligen: endast kuppmaakarnas in-

initialdeklarationer, dvs innehållet i deras första radiomeddelande till allmänheten, beaktas systematiskt. Såsom Wiking påpekar utgör dessa initialdeklarationer i själva verket kuppernas kärna: det är då militären ockuperar radiostationen och meddelar att den övertagit makten som man anser att en kupp ägt rum. Kuppmarkerna kommer i detta sammanhang allt som oftast med mer eller mindre utförliga motiveringar till sitt handlande, och det är dessa motiveringar som utgör avhandlingens centrala empiriska källmaterial.

I den systematiska empiriska beskrivningen presenteras de viktigaste motiveringarna i all korthet. Därefter noteras särskilt hänvisningar till etiska normer, inrikespolitiska och utrikespolitiska policy-deklarationer samt förekomsten av hotelser, avsedda att avskräcka från motstånd mot de nya militära makthavarna. Även andra typer av material kommer till användning när det gäller de övriga variablerna. Wiking försöker nämligen besvara frågan om den militära kårandan haft samband med kupperna. Vidare fastslås huruvida kupperna föregåtts av politisk, social eller ekonomisk instabilitet. Förekomsten av väpnad konflikt i samband med kupperna noteras. Vilken typ av regering – civilt eller militärt dominerad – kuppen resulterar i är ytterligare en fråga som besvaras systematiskt.

Slutligen presenteras rent politiska aspekter på kupperna. Vilken typ av förändring inträffade i de politiska maktstrukturerna? Wiking opererar med fyra olika kategorier: militärt maktövertagande, maktöverlåtelse, korrigerande intervention och palatsrevolution. Den andra frågan här gäller kuppmarkernas ideologiskt-politiska ambitioner. Var det fråga om primärt politiskt och ideologiskt motiverade maktövertaganden, kupper utan dylika ambitioner eller konflikter där militären intog en medlar- eller domarroll mellan rivaliserande politiska grupperingar? Resultaten av denna omfattande empiriska granskning sammanfattas i tabellform i slutet av kapitlet.

En närmare sammanfattning och analys av det empiriska materialet ges i avhandlingens tredje och sista del där Wikings resultat konfronteras med de teorier och förklaringsförsök som presenteras i del I. Kapitlet är följaktligen disponerat på samma sätt som teorikapitlet: utländskt inflytande, samhällsförhållanden, relationerna mellan regering och krigsmakt, militärens interna förhållanden och individuella perspektiv. Sammanfattningsvis kan konstateras att initialdeklarationerna allt som oftast utlovar utrikespolitisk kontinuitet. Största delen av dem har dock att göra med förhållandena inom landet. Den vanligaste enskilda motiveringen är således påståendet om ekonomiskt vanstyre – den förekommer i 15 av de undersökta 29 kupperna. Vad gäller folkliga

oroligheter kan det konstateras att armén oftast intervernerar *efter* snarare än *under* sådana.

Direkt politiska ambitioner uttrycks normalt *inte* i initialdeklarationerna. Etniska och regionala aspekter förekommer däremot icke sällan, men de har normalt ingen central position i kuppmarkernas argumentation. Precis tvärtom förhåller det sig med relationerna mellan regering och krigsmakt: de anförs rätt sällan som motiveringar, men där de förekommer intar de en mycket central ställning i argumentationen. Mycket sällan förekommer motiveringar med anknytning till försvarsmaktens interna förhållanden; personliga motiv nämns slutligen inte en enda gång. Wiking konstaterar dock i ljuset av uppgifterna om kuppdeltagare, att det skett en förskjutning från personligt färgade kupper i början av sextioalet till kupper under ett mera kollektivt präglat ledarskap på senare år.

Överensstämmelsen mellan de analyserade teorierna och kuppmarkernas motiveringar är alltså störst i fråga om interna samhällsförhållanden i landet. Särskilt gäller detta frågan om ekonomiskt vanstyre från den störtade regimens sida, en orsak till kupperna som intar en central plats hos både tidigare forskare och kuppmarkerna själva. Samtidigt lyser en rad andra förklaringar med sin frånvaro i officerarnas uttalanden. Här påpekar Wiking dock att andra typer av data kring de olika kupperna ofta ger en något annorlunda bild av dessa faktorerets betydelse. Sålunda behandlas regeringens kontrollförsök visavi armén, kåranda, budgetspörsmål, alternativa militärorganisationer och utländska intressen sällan i initialdeklarationerna. I det historiska material författaren även använder sig av skymtar dessa frågor emellertid inte sällan fram, och i många fall är det rimligt att tillmäta dem to m en rätt central betydelse.

Undersökningens uppläggning är klar och logisk och vittnar om författarens förmåga att strukturera och systematiskt avrapportera en vetenskaplig forskningsprocess. Wiking har vidare en uppenbar förmåga att klart och föredömligt koncist återge både tidigare vetenskaplig debatt på området och sina egna resonemang. Men samtidigt som undersökningens struktur är klar och logisk ställer den arbetets största dilemma på sin spets. Det finns nämligen en grundläggande spänning mellan den teoretiska ambitionen (att pröva existerande teorier och generaliseringar) och den empiriska analysen (i huvudsak baserad på kuppmarkernas egna uttalanden). Vi har här att göra med den nära nog banala svårigheten att tidigare teoribildning självfallet gör anspråk på att säga något om "den objektiva verkligheten", medan kuppmarkernas deklamationer utgör *aktörsuttalanden*, dvs partsinlagor med syfte att framställa verkligheten på ett för aktörerna förmånligt sätt.

Nu är det naturligtvis ingalunda ovanligt att aktörers uttalanden analyseras i syfte att komma åt deras faktiska motiv. Detta förutsätter emellertid en noggrann källkritisk granskning av uttalandena; av central betydelse är att läsaren inte lämnas att sväva i ovisshet beträffande de metodregler som tillämpas på materialet. I Wikings avhandling finns *inte ett ord om de metodproblem* hans speciella angreppssätt innebär, och detta måste betecknas som en allvarlig brist i avhandlingen. Att aktörers uttalanden om sina motiv inte är detsamma som deras faktiska motiv är givetvis mer eller mindre självklart, och en medvetenhet om detta skymtar fram på flera ställen även i Wikings text (tex ss 45–47, 56, 68, 71). Den uppläggning och ambition undersökningen har driver emellertid författaren till att negligera detta problem. I en sammanfattning av konfrontationen mellan de granskade teorierna och kuppmaakarnas deklARATIONER heter det sålunda (s 103):

"The disparities between the coupmakers' own explanations and the attempts by researchers to explain military intervention emerge from a comparative analysis of the theories in part one and the empirical data in part two. In some cases, outright differences between the theories and reality come to light".

Här har aktörsuttalandena alltså blivit liktydiga med "reality".

Wiking använder sig som sagt även av annat empiriskt material än aktörsuttalanden. Detta material får i kapitel tre en viktigare roll än läsaren väntat sig. Då det visat sig att en stor del av de orsaker och motiv teorierna utpekade mer eller mindre lyser med sin frånvaro i kuppmaakarnas deklARATIONER, kompletterar författaren bilden med diverse historiskt material kring kupperna. Härvid erhålls gång på gång (ss 123, 125, 129, 130–31, 133, 136–37, 138, 139) resultat som avviker från de slutsatser initialdeklARATIONERNA föranleder. Kapitel tre får på detta sätt en utformning som avviker från det ursprungliga syftet med undersökningen. Lite tillspetsat skulle man kunna säga att författaren i stället för att granska teorier i ljuset av aktörsuttalanden analyserar uttalanden i ljuset av teorier och framför allt av historiska indicier.

Ovannämnda fallgrop skulle förmodligen ha kunnat undvikas om författaren hade tonat ner initialdeklARATIONERNAS betydelse och använt dem sida vid sida med annat – närmast då historiskt – material. Att författaren inte valt att göra detta är desto mera beklagligt som han faktiskt genom förstudien "Afrikanska militärkupper" skaffat sig en kännedom om det nödvändiga historiska bakgrundsmaterialet. Förvisso går det utmärkt att bygga en solid vetenskaplig undersökning även kring aktörsuttalanden. I så fall skulle dock den naturliga teoretiska utgångspunkten snarast ha att göra med poli-

tisk kommunikation och propaganda eller politisk kultur.

Trots att jag således ställer mig kritisk till det sätt varpå teori och empiri knyts samman i Wikings undersökning vill jag framhålla, att teorikapitlet i många stycken är välskrivet och på ett koncist och klart sätt erbjuder en inblick i teoribildningen kring militär inblandning i civil politik. Särskilt vill jag berömma författarens sätt att genom enkla och överskådliga illustrationer sammanfatta huvudingredienserna i olika teorier, modeller och resonemang (ss 33, 34, 38, 39, 47, 49, 52, 54, 68).

Mycket utrymme för kritik finns emellertid även i detta kapitel. Författaren lyckas således knappast övertyga den kritiske läsaren då han – utan ett enda exempel eller ens en källhänvisning – avfärdar de statistiskt orienterade studierna av militärkupper såsom mer eller mindre fruktlösa (s 11). En stor del av de faktorer Wiking själv behandlar i sin empiriska analys är i själva verket typiska för statistiska studier; bli de i Wikings analys centrala socioekonomiska variabelerna utgör exempel på detta. Man kunde vidare vända på steken och säga att Wikings "kvalitativa" grepp på empirin innebär svagheter som en statistisk studie lättare kunnat undvika. Med Wikings metod är det svårt att upptäcka karakteristiska kombinationer av faktorer som måhända kännetecknar militärkupper; en stor del av de statistiska metoder som kunnat komma i fråga är just inriktade på att avslöja sådana kombinationer.

Vidare är några av de kategorier av teorier Wiking opererar med alltför breda – detta gäller i synnerhet "societal conditions". Här diskuterar han bland annat socioekonomisk utvecklingsgrad och momentana ekonomiska svårigheter i samma andetag, vilket verkar tämligen meningslöst. Ett par resonemang skulle jag gärna ha sett utförligt behandlade i detta kapitel. Det första gäller diffusionsaspekten, dvs den effekt förekomsten av militärkupper i andra länder kan ha på militärens kuppbenägenhet i ett visst land; i andra undersökningar beträffande såväl Afrika som Latinamerika har diffusions-effekten tillmätts relativt stor betydelse. Wiking passerar den endast med ett omnämnande. Ett resonemang som han inte ens nämner har att göra med "militärkuppernas onda cirkel", m a o det faktum att man rätt entydigt kunnat konstatera, att kupper är mest sannolika i länder där kupper förekommit tidigare. Det politiska svaret på en kupp är mycket ofta en motkupp, och så småningom skapas ett politiskt klimat där kupper är ett mer eller mindre självklart inslag.

Man skulle väl kunna uttrycka saken i form av följande enkla hypotes: sannolikheten av en militärkupp står i direkt proportion till antalet tidigare kupper och i omvänd proportion till den tid som gått sedan senaste mili-

tärkupp. Slutligen kan man bara beklaga att många av de intressanta faktorer författaren behandlar i teorikapitlet inte kan belysas med den empiri han använder sig av. Sålunda "försviner" bl a hans synpunktsrika diskussion kring militär professionalism längre fram i texten.

Avslutningsvis vill jag gärna komma med en kommentar till den litteratur Wiking hänvisar till i sin text. Han har utan vidare koncentrerat sig på arbeten av direkt relevans för sin frågeställning, men frågan är om inte ett lite ambitiösare litteratururval kunnat tillföra hans analys åtskilligt. Hans litteraturförteckning omfattar *inklusive* källorna för hans primärmaterial 38 titlar, och det är nog det torftigaste jag sett vad gäller doktorsavhandlingar. Att ha en omfattande litteraturförteckning är givetvis inget självändamål. Det bör dock påpekas att Wikings litteraturförteckning upptar inget om samhällsvetenskaplig teori, metodologi och analysteknik i allmänhet eller politisk kommunikation, politisk propaganda eller innehållsanalys i synnerhet. Han har inte heller hänvisat till någon enda *tidskrift* på det samhällsvetenskapliga området. Att detta är en brist kunde jag enkelt konstatera genom ett axplock ur fyra årgångar av "International Political Science Abstracts" under sjuttioalet. Jag fann en lång rad artiklar om militärkupper i Afrika och annorstädes samt teoretiska analyser av orsakerna till militärkupper. Bland de aspekter som behandlades i dessa artiklar fanns sådana som lyser med sin frånvaro i Wikings avhandling.

Staffan Wiking har slitits mellan ett teoretiskt intresse för orsakerna till militärkupper i allmänhet och ett mycket speciellt empiriskt material som lägger stora begränsningar på allmänt teoretiserande. Teori och empiri har för honom blivit som anekdotens hötappar, och han har inte riktigt kunnat välja mellan dem. Tack vare förstudien "Afrikanska militärkupper" förfogar han emellertid över ett betydligt större empiriskt material än vad avhandlingstexten låter ana. Det är därför min förhoppning att han går vidare med problematiken och använder de empiriska analyser han de facto redan gjort för att bättre tillgodose sin lovvärda teoretiska ambition.

Lauri Karvonen

Genmäle

Ibland kan det vara inspirerande och vägfarande för det egna självförtroendet att läsa vad någon annan anser om den egna produktionen. Lauri Karvonen bjuder på några sådana uppmuntrande kommentarer när han i sin recension av min avhandling övergår från referat till mer kritiska frågeställningar. Av ren självbevaringsdrift skall jag därför inte gå in i svaromål på alla de frågeställningar Karvonen tar upp. Tvärtom håller jag helt med honom

om att metodproblemen borde ha givits plats på ett helt annat sätt än som nu skett. Att hänvisa till att mycket av metodproblematiken behandlas i forskarseminarierna är en förklaring, men det är inget försvar. En avhandling bör, som jag ser det, spegla forskningsprocessen så att den kan bidra till andra forskares strävanden inom samma diskurs. Det är då viktigt att processen belyses i sin helhet och då kanske särskilt de metodologiska övervägandena som lett fram till valet av en speciell metod, men även de fördelar respektive begränsningar metoden visar sig ha i det praktiska arbetet bör belysas.

Men efter att Karvonen med rätta kritiserat mig för att ha negligerat metoddiskussionen för han fram ytterligare några kritiska synpunkter, synpunkter som jag inte har lika lätt att acceptera och ta åt mig, såvida de inte i grund och botten bygger på min oförmåga att uttrycka mig koncist. Jag har t ex genomgående försökt understryka vikten av att skilja mellan motiv och motivering, eller "justification" som den lite mer talande engelska termen lyder. I avhandlingens tredje del ställs de teorier som behandlats i del ett mot de justifications och empiriska data som presenterats i del två och ur denna jämförelse framträder skiljaktigheter, mellan teorier och justifications, *men också* mellan teorier och det empiriska materialet.

Det är alltså inte aktörsuttalandena som blivit liktydiga med "reality", som Karvonen har uppfattat det, utan det är det empiriska materialet som åsyftas, t ex frågan om det förekommit oroligheter i direkt samband med kuppen. Just beträffande frågan om oro märks dessutom ett av dessa fall av "outright differences between the theories and reality", då några av teorierna förutspår kupper i direkt anslutning till oroligheter samtidigt som det empiriska materialet visar att kuppmakarna i regel föredrar att vänta tills oroligheterna avtagit. Karvonens läsning av sidan 103 följs inte av några exempel och jag kan inte heller själv se att jag faktiskt förkastat någon teori utifrån initialförklaringarnas justifications. Jag har bara pekat på skillnader mellan teorierna och justifications och i de fall där klara skillnader märks, har jag ofta försökt analysera aktörsuttalandena utifrån deras funktion, d v s att jag sett dem som ett funktionellt instrument att påverka opinioner.

Karvonen uppfattar det också som att jag vänder på "det ursprungliga syftet med undersökningen" när jag "analyserar uttalanden i ljuset av teorier" istället för tvärt om. Men den fråga som ställs i avhandlingen är, "How do the officers themselves justify their takeovers and to what extent do these justifications agree with the researchers' explanations of military coups in Africa south of the Sahara?" (sid 13), en fråga som så vitt jag förstår inbjuder till analyser i bägge riktningarna. Såväl uttalandena som teorierna kan bli analysens objekt.

Analysen hade kunnat göras djupare och det historiska materialet hade kunnat få betydligt större plats än vad som nu skett i avhandlingen, men avhandlingens spännvidd hade inte kunnat göras så vid med de regler som gäller för svenska avhandlingar. I det referensmaterial jag sammanställt och som Karvonen nämner i recensionen ("Afrikanska militärkupper") finns material som bla skulle kunna inleda en analys av officerarnas förmodade motiv. En sådan inriktning på arbetet hade dock inneburit en ungefärlig dubblering av de stipulerade 160 sidor en doktorand har till sitt förfogande. "Afrikanska militärkupper" har därför fått en självständig ställning utanför avhandlingen. Men samtidigt är inte det historiska materialet på långt när lika spännande som initialförklaringarnas "justifications". De flesta av de teorier som behandlas i del ett i avhandlingen bygger i hög grad på tolkningar av historiskt och empiriskt material. Det jag har sett som min uppgift i detta sammanhang har varit att försöka tillföra forskningen något nytt och det tycker jag mig ha gjort i och med den jämförande analysen av initialförklaringarna.

När så Karvonen tar upp frågan om statistiska och kvantitativa metoder och mitt "avfärdande" av dessa, tror jag att han gör sig skyldig till en direkt felläsning av min text. Det jag säger på sidan 11 utgör inte någon värdering av olika metoder – det är menat som en historisk beskrivning av hur metoderna präglade forskningen. I litteraturen märks en övergång från de kvantitativa till de kvalitativa metoderna. Det är en metodförskjutning som jag inte är ensam om att ha uppmärksammat, den har bland annat noterats av Samuel Decalo och de problem de kvantitativa metoderna haft påpekas också av forskare med förkärlek till moderna och mer sofistikerade data-analysmetoder när de vill ge de kvantitativa metoderna "en andra chans" (text Rosemary H T O'Kane i *European Journal of Political Research* 11, 1983). Att jag sedan inte själv direkt använder mig av aggregerade data eller statistiska metoder betyder ju inte att jag avfärdar dem som olämpliga. Tvärtom finns ju en viss kvantifiering med i textanalysen av initialförklaringarna och de tabeller som presenteras på sidorna 99 och 100 kan mycket väl ligga till grund för ytterligare statistiska jämförelser, även om en sådan bearbetning i den aktuella avhandlingen inte överensstämmer med den presenterade frågeställningen. Skulle jag däremot få tillfälle att någon gång summera det empiriska materialet i "Afrikanska militärkupper" kan jag mycket väl tänka mig att ta Karvonen på orden och utnyttja den statistiska studiens fördelar.

Jag kan mycket väl förstå Karvonens undran när det gäller "diffusionsaspekten", eller "smittan". Det är uppenbart att officerarna måste ha uppmuntrats i sina

politiska ambitioner när de sett hur lätt kollegerna i grannländerna haft att överta makten, äran och ofta rikedom. Att någon form av "smitta" också ägt rum är helt uppenbart, särskilt om man ser till den uppsjö av kupper som genomfördes kring årsskiftet 1965–66 (fem kupper under fyra månader, plus en militär intervention i Nigeria), eller under treårsperioden hösten 1965 – hösten 1968 (elva kupper plus två interventioner i Nigeria). Men det är betydligt svårare att verifiera "smittan" och smittan i sig är inte en tillräcklig orsaksförklaring. Det räcker alltså inte med att grannlandet genomfört en lyckad militärkupp, det måste också finnas interna förutsättningar och motiveringarna måste absolut ha en nationell förankring. Diffusionsaspekten finns behandlad i avhandlingen (ss 24 och 106), men så länge materialet inte erbjuder mätbara exempel föredrar jag att lägga tyngdpunkten på de nationella förklaringar som också måste finnas med. Dessutom finns en annan typ av smitta som inte alls behandlas och som är lika svår att mäta. Om någon stormakt inspirerat kuppen, hur inspirerad är då stormakten av sina egna tidigare lyckade inblandningar? Säkert är detta också en viktig aspekt på kupperna, men hur kommer vi åt underrättelsetjänsternas hemliga material?

"Militärkuppernas onda cirkel" förbigår jag nästan helt i avhandlingen. Att det finns en sådan ond cirkel framgår ju klart i mina tabeller, men denna onda cirkel ingår inte som en förklaring till kupperna. Den är ett fenomen, men liksom med "smittan" måste det finnas andra orsaker och motiveringar. Militärkuppernas onda cirkel sänker den tröskel som måste överskridas för att militären skall ingripa – en tidigare kupp är dock inte i sig någon sådan tröskel.

Nu måste det också påpekas att det finns två olika typer av kupper i denna onda cirkel, den ena typen är de kupper där militären ingriper mot civila regimer som fått överta makten efter ett tidigare militärt ingripande, den andra typen är kupper riktade mot militära regimer. I det senare fallet kan kuppen få en speciell utformning, den kan bli en "palatsrevolution" där befolkningen i stort hålls utanför, men i dessa fall tycks kuppmarkerna ha ett behov av att legitimera maktskiftet med motiveringar inför allmänheten. I dessa motiveringar hänvisar man också till samma typ av frågor som vid vanliga kupper, det är en viss tröskel som har överskridits. Bara ett undantag från denna regel finns i det undersökta materialet. Det gäller den andra kuppen i Sierra Leone (1968), då militären ingrep för att återrätta ett civilt styre.

Lauri Karvonen opponerade på min avhandling i maj 1983. En disputation är på sätt och vis den symboliska höjdpunkten i doktorandens forskningsarbete och själva

disputationsakten kan därför innebära en psykologisk press för respondenten, en press som kan leda till ett tafatt försvar. Jag vet inte om det är vad som skedde vid min disputation, men om Karvonen vid det tillfället frågade mig om varför jag låtit frågan om professionalismen "försvinna" och jag då inte svarade klart, så är jag själv skuld till att han inte noggrannare studerat avhandlingens sista del. På sidorna 128–132 tas just professionalismen upp igen, ställd mot kupperna och kuppmarkarnas initialförklaringar. I del ett i avhandlingen sökte jag de olika element som konstituerar begreppet professionalism och i del tre, på de ovan angivna sidorna, behandlade jag åter professionalismen, utifrån de olika variabler som härletts ur begreppet genom det sätt på vilket forskarna hanterat det, som t ex kåranda, etisk kod, krav på autonomi/exklusivitet. Jag kan inte alls förstå att Karvonen tycker att professionalismen försvunnit i min analys.

Så en kort kommentar apropå Karvонens kritik av litteraturhänvisningen. Jag har aldrig syftat till att ge en bibliografi som kan förenkla den intresserades sökning efter litteratur kring militärkupper. Det vore i och för sig ett vällovligt syfte, men det kräver också en hel del speciell forskning. Det jag gjort i teoridelen är att jag valt ut ett antal forskare som skrivit om det aktuella problemet och sedan har jag låtit dem representera den forskning och teoribildning som finns på området. Jag är inte heltäckande i det avseendet, det vet jag och det har jag inte utgett mig för att vara, men jag har ändå försökt finna representanter för olika inriktningar – alltifrån *Lucien Pye* m fl utvecklingsoptimister som tolkat militärens agerande utifrån sina positiva förväntningar på en

mekanisk modern utveckling, till utläggningar hos bl a *Bassam Tibi* kring den sovjet-marxistiska forskningen och förväntningarna som i den forskningen ställs till en "icke-kapitalistisk utvecklingsväg". Denna inriktning på vissa representanter för teoribildningen förklarar i viss mån varför litteraturlistan blivit kort. Den förklarar också varför jag fördjupat mig i dessa författares mer utförliga redogörelser, istället för att följa diskussionerna i de samhällsvetenskapliga tidskrifterna. Dock, jag tillstår gärna att avhandlingsarbetet skulle kunna kompletteras med flera andra *intressanta* teorier kring militärens agerande i tredje världen och i Afrika, det finns många tankar som inte kunnat ges utrymme.

Karvonen kursiverar ordet *inklusive* när han påpekar att mina fåtaliga titlar också rymmer källmaterialet. Denna kursivering kan jag inte lämna utan kommentar. Min viktigaste källa är BBC's "Summary of World Broadcasts", som presenteras i avhandlingens inledning. Det är en daglig publikation och i omfång fyller de volymer jag sökt mig igenom närmare femton hyllmeter! Naturligtvis har jag inte *läst* allt detta, det finns olika sökmetoder, men jag finner det direkt missvisande att reducera detta material till *en* titel, om nu forskningens kvalitet skall räknas i antal titlar.

Slutligen konstaterar jag med beklagande att Karvonen inte har tagit upp någon diskussion kring avhandlingens relevans för afrikansk forskning och för politiskt studium och arbete i Afrika. Kanske är felet dock mitt eget, då jag inte pekat ut konkreta handlingslinjer och politiska alternativ till de militära maktövertagandena.

Staffan Wiking

Litteraturnotiser

Nordkalotten

For få årtier siden var Nordkalotten et ukjent begrep, men i dag er det blitt vanlig å la betegnelsen omfatte de to nordligste finske og svenske län, Lappland og Norrbotten, sammen med de tre nordnorske fylkene Nordland, Troms og Finnmark. Offisielt ble begrepet fastslått i 1957 i og med at et medlemsforslag kom opp i Nordisk Råd om nærmere økonomisk samarbeid "på Nordkalotten".

Nordisk Forbund for Statsvitenskap besluttet å markere at det i 1982 var 25 år siden tanken ble reist, og resultatet foreligger i form av en publikasjon med finske, norske og svenske medarbeidere. Den faller i tre deler. Etter en innledende oversikt av Jon F. Wagtskjold behandles i hvert sitt avsnitt integrasjon og mobilisering, venstreradikalisme, og visse sider ved offentlig politikk. Ulf Lindström analyserer velgermobiliseringen i Norrbotten, mens Kirsti Suolinna beskriver Nordkalottens felles religiøse vekkelser, Laestadianismen. Venstreradikalismens økologi nordpå blir analysert for hvert av landene i tre parallelle kapitler. Den har som kjent lenge hatt en spesiell styrke her nord.

I siste avsnitt behandles spørsmål om sentralisering og andre sider ved offentlig politikk. I det avsluttende kapitlet gir Lauri Karvonen en vurdering av det samarbeidet som er kommet i gang over landegrensene. Selv om resultatene hittil ikke er særlig store, har det etter hvert kommet mer og mer planmessighet inn i dette på flere måter særegne mellomfolkelige samvirke. Betydningen må likevel ikke overdrives. Områdets hovedproblemer vil nok fortsatt bli søkt løst på nasjonalt grunnlag innenfor hvert enkelt land.

Referens

Ulf Lindström, Lauri Karvonen (red.): *Nordkalotten i politiken*. Lund 1983: CWK Gleerup. 313 sider.

Sten Sparre Nilson

AKUT 29

AKUT är förkortningen för Arbetsgruppen för studier av utvecklingsstrategier, Uppsala. På uppdrag av SA-REC (Swedish Agency for Research Cooperation with Developing Countries) anordnade gruppen i september i fjol ett seminarium på Ljusterö om utvecklingen i tredje världen och den svenska utvecklingsforskningens relevans.

Olle Törnquist har nu sammanställt en rapport från arrangemanget. Den innehåller referat av diskussionsinledningar och plenardiskussioner. Bland de medverkande kan man nämna Göran Ohlin, John Martinussen, Björn Hettne, Lars Anell och Ulf Himmelstrand. Drygt ett 40-tal forskare deltog.

Rapporten kan beställas från Avd för utvecklingsstudier, Uppsala universitet, S:t Olofsgatan 11 B, 753 21 Uppsala, tel 018/13 66 02.

Referens

Olle Törnquist, red, AKUT 29. *Utvecklingen i tredje världen och den svenska utvecklingsforskningens relevans. Rapport från ett seminarium*. Uppsala: Avd för utvecklingsstudier 1984.

Ny tidskrift

Bulletin för fritidsforskning är titeln på en nystartad tidskrift, som är organ för Forum för fritidsforskning vid Stockholms universitet. Redaktionen är förlagd till Statsvetenskapliga institutionen, och redaktör är *Hans-Erik Olsson*. I presentationen av tidskriften understryks behovet av ett mångvetenskapligt samarbete kring fritiden som ett forskningsområde.